Lhud Fariżej u Nsara tajbin fir-rumanz Malti tas-snin tletin

Adrian Grima

"Maltese society was still governed by a religion
that had always been relentlessly hostile towards them."
Aline P'nina Tayar, How Shall We Sing?

Jekk il-lingwa ta' komunità tikxef it-twemmin u l-preġudizzji kultant inkonxji tagħha, ftit li xejn għandu jkollna dubji minn analiżi tal-ilsien Malti u l-letteratura Maltija dwar l-anti-Semitiżmu li jeżisti fil-kultura Maltija. Huwa anti-Semitiżmu mibni l-aktar fuq l-idea li l-Lhud ifittxu wisq l-interessi tagħhom u jagħmlu wisq għall-flus,[1] u li huma "mażuni," ma jemmnu b'xejn, jew diffiċli ħafna biex jikkonvertu għall-fidi Nisranija li aktarx ħafna Maltin, imrawmin f'kultura Kattolika konservattiva, jemmnu li hija l-unika reliġjon vera. It-terminu "anti-Semitiżmu" ssawwar għall-ħabta tal-1870, aktarx mill-aġitatur Ġermaniż Wilhelm Marr, biex jiddeskrivi l-kampanji kontra l-Lhud fl-Ewropa ta' dak iż-żmien, u llum jirreferi għal kull tip ta' ostilità kontra l-Lhud matul iż-żminijiet.[2] Għalkemm tfaċċa f'kontinenti differenti, l-iktar forom qliel ta' anti-Semitiżmu dehru fiċ-ċiviltà Nisranija tal-Punent u laħqu l-quċċata tagħhom bit-tentattiv tan-Nazisti li jeqirdu għalkollox il-Lhud. Poliakov isostni li l-għira tal-"anti-Semitiżmu ekonomiku" u l-fantażmagoriji tal-"anti-Semitiżmu razzjali" jitnisslu mill-passjoni *sui generis*, unika, li hemm taħt l-"anti-Semitiżmu reliġjuż."[3] Memmi jargumenta b'mod konvinċenti li l-ewwel Insara, li fil-fatt kienu Lhud, ħassew il-ħtieġa li jattakkaw il-Ġudaiżmu biex ikunu jistgħu jaffermaw ruħhom, biex jingħażlu mill-"oħrajn." Fl-oriġni tal-anti-Semitiżmu Nisrani, li Memmi jarah bħala tip ta' razziżmu, m'hemmx differenzi dottrinali, minkejja li dawn wara l-Insara fittxewhom u stabbilewhom, imma "neċessità politika u demografika." L-iskop tal-anti-Semitiżmu Nisrani kien li jafferma ruħu bħala kollettività.[4]

Konċezzjoni Nisranija Negattiva tal-Lhud

Fid-definizzjoni tiegħu tal-kelma "Lhud" f'*Il-Miklem Malti*, Erin Serracino Inglott jagħti l-espressjoni "irid fih kibx il-Lhud," li tfisser "talabni wisq flus, għalih li hi xi ħaġa tassew rari jew tiswa;" u fid-definizzjoni ta' "Lhudi" jagħti l-espressjoni "fidwa tal-Lhud" li jispjegaha bħala "ħaġa li titlob taħbit kbir, u aktarx għalxejn, għax ma jirnexxilux min jipprova." Il-qawl, "Ix-xita u x-xemx, qed jitgħammed Lhudi (*jew* twieled Tork)," jirreferi għal fenomenu meqjus bħala kurjuż u mhux tas-soltu,[5] għax għalkemm l-Insara jippretendu li l-Lhud jikkonvertu għall-Kristjaneżmu jew speċifikament għall-Kattoliċiżmu, dan ma jseħħx faċilment għax il-Lhud donnhom tbiegħdu wisq mit-"triq it-tajba." Godfrey Wettinger isostni li l-assoċjazzjoni tal-Lhud mal-Gżejjer Maltin mifruxa fuq medda twila ta' żmien *"has resulted in a crystallization of popular attitudes towards them,* Lhudi *'a Jew' having the same deprecatory meaning in the Maltese language as it has in so many others."*[6]

F'Malta tas-seklu 21 għad hawn min isejjaħ tifel "Lhudi" jew "kelb Lhudi" jekk jobżoq jew ixejjer xi daqqa.[7] Dan jikkonfermah Malti li twieled fl-1936, imma din l-espressjoni ma baqax jużaha. "Meta xi tifel kien jobżoq lil xi ħadd ieħor, kienu jgħidulu, 'Mur 'l hemm ja Lhudi ħażin.'"[8]

L-anti-Semiti jobogħdu lil-Lhud għax huma Lhud, u mhux minħabba dak li jagħmlu. Hemm min jobgħodhom għax konvint li huma sinjuri u pretenzjużi; u min jobgħodhom għax huma fqar u jgħixu fl-għaks; hemm min jobgħodhom għax kellhom sehem ewlieni fir-rivoluzzjoni Bolxevista, u min jikkundannahom għax saru sinjuruni wara l-waqgħa tar-reġim Komunista; hemm min jobgħodhom għax sallbu 'l Kristu u fl-istess ħin hemm min jgħid li niġġsu l-kultura tal-Punent bil-"moralità Nisranija tal-ħniena;" hemm nies li għandhom kontrihom għax huma ġens bla patrija, u oħrajn għax ħolqu l-istat ta' Iżrael.[9] Fl-analiżi tiegħu tal-anti-Semitiżmu, Uri Avnery jagħti importanza speċjali lil dawk li jsejħilhom siltiet kontra l-Lhud fir-"rakkont tat-Testment il-Ġdid dwar it-tislib ta' Kristu li vvelenaw id-dinja Nisranija u ħolqu tbatija bla qies."[10] Aktarx li l-ispirazzjoni għall-espressjonijiet dwar "il-kelb Lhudi" u l-"Lhudi ħażin" fil-kultura popolari Maltija tinsab proprju fl-antagoniżmu Nisrani lejn il-Lhud li jikkundanna Avnery.

Fis-sena 313 l-Imperatur Kostantinu għaraf il-Kristjaneżmu bħala *"religio licita,"* fuq l-istess livell ta' reliġjonijiet oħrajn, u pprojbixxa l-konverżjoni għall-kultura u r-reliġjon Lhudija (315); imbagħad bil-promozzjoni tal-Kristjaneżmu

bħala l-unika reliġjon tal-Istat fis-sena 380 minn Teodosio I,[11] l-Insara ngħataw il-kontroll tal-apparat tal-istat u l-mibegħda lejn il-Lhud bdiet tidher f'ħafna forom u saret "endemika fil-qalba tal-popolazzjonijiet Kristjani."[12] Alessandro Aruffo jara tracċi tal-anti-Semitiżmu f'pożizzjonijiet teoloġiċi fl-ewwel kitbiet ta' esponenti awtorevoli tal-Kristjanità antika. *"Sul piano teologico il cristianesimo, sin dalle origini, aveva elaborato una concezione negativa dell'ebreo."*[13] Imma kien hemm ukoll sentiment kontra l-Lhud ta' nisel Grieg u Ruman li kien ir-riżultat tal-perċezzjoni tal-Ġudaiżmu bħala stramb u barrani għas-sistema leġislattiva dominanti, minħabba li l-Lhud ma setgħux jiżżewġu nies li ma kinux Lhud u minħabba l-projbizzjoni tax-xbihat u l-ismijiet tal-ikel. Fl-epoka Kristjana, imbagħad, din l- *"estraneità"* tal-Ġudaiżmu ssarrfet f'firda u dawk ta' fidi Ġudajka bdew iħarsu lejhom bħala għedewwa tal-ġens uman.[14] Mit-tieni seklu wara Kristu l-Knisja bdiet iddaħħal il-Ġentili, nies li mhumiex Lhud, u sejħet lilha nfisha "Iżrael il-ġdid." It-testi Bibliċi bdew iqisuhom bħala wirt tal-Knisja Kristjana u kienu jgħidu li l-Lhud kapaċi jaqraw il-Kotba Mqaddsa imma mhux jifhmuhom. Fl-epoka moderna, speċjalment bejn is-seklu 12 u s-seklu 16, l-anti-Ġudaiżmu Kristjan ħoloq strutturi u politika kontra l-Lhud li wasslu għall-ħolqien tal-*ghetto* u ċ-ċaħda tal-emanċipazzjoni.[15] Fis-seklu sittax, imbagħad, fi żmien il-kontro-Riforma, jew ir-Riforma Kattolika, u t-tixrid ta' teoriji apokalittiċi, żviluppat il-politika tat-tkeċċija tal-Lhud minn fost l-Insara.[16] Fl-1775, fl-ewwel sena tal-mandat tiegħu, il-Papa Piju VI (1775-1799) ħareġ l-*Editt fuq il-Lhud* li skont Attilio Milano huwa "kodiċi mostruż ta' ċaħda ta' kull dinjità umana."[17] Skont Aruffo, meta beda l-persekuzzjoni tiegħu tal-Lhud, il-Kattoliku Hitler, li l-Knisja qatt ma skomunikatu, ipprova jiġġustifika l-azzjonijiet tiegħu biex jgħid li anki l-Knisja kienet issegregat lil-Lhud biex tiddefendi ruħha mit-"theddida Ġudajka."

> *In effetti il mito dell'ebreo come incarnazione dello sradicamento del popolo, tipico dell'ideologia nazional-patriottica del sec XIX, divenne col nazismo simbolo dell'imbastardimento e della corrosione della 'purezza ariana.'*[18]

Aruffo jsostni li l-missirijiet tal-Knisja li sawru d-duttrina Nisranija stabbilew li l-Kristjaneżmu biss kellu d-dritt fuq l-interpretazzjoni awtentika tat-Testment il-Qadim li l-messaġġ tiegħu laħaq il-milja tiegħu permezz ta' Ġesù. Għalhekk il-Lhud kellhom il-ħtija li m'għarfux il-Messija u li qatlu lil Ġesù.[19] *"In sostanza, in quanto testimoni viventi delle Scritture, gli ebrei avrebbero dovuto essere puniti per l'eternità come 'popolo deicida.'"*[20] Din il-pożizzjoni aġevolat lill-klassijiet konservatriċi Rumani li kkonvertew għall-

Kristjaneżmu u permezz tad-demonizzazzjoni tal-Lhud ħelsu mill-akkuża li sallbu lil Ġesù. Il-Kristjaneżmu, li għal-Lhud kien setta eretika, ma daħalx fit-taqbida tal-Lhud kontra r-Rumani, u skont Poliakov, din l-attitudni mhux kunflittwali tal-ewwel Insara lejn ir-Rumani wasslet biex ir-rakkont evanġeliku jimminimizza s-sehem ta' Pilatu fil-Kruċifissjoni u eventwalment iqarreb lill-Insara u r-Rumani lejn xulxin.[21]

Min-naħa tagħhom, l-Insara nqdew bil-ħtija li ngħatat lil-Lhud biex isostnu li Alla kien warrab il-poplu tiegħu u għażel lilhom minfloku u biex jikkumbattu l-proselitiżmu tagħhom. Skont Poliakov fil-Vanġeli ta' Mattew u Ġwanni, li nkitbu wara t-tnejn l-oħra u huma l-iktar li jeħduha kontra l-Ġudaiżmu, hemm diġà ż-żewġ temi kardinali tal-anti-Semitiżmu Nisrani, għax iġiegħlu lil-Lhud stess jistqarru r-responsabbiltà kollettiva tagħhom għat-tislib tal-Iben ta' Alla (Mt, 27: 25) u jidentifikaw lil-Lhud mal-qawwiet tal-Ħażen (Ġw, 8: 44).[22] Aruffo jargumenta li l-anti-Semitiżmu Nazista nbena wkoll fuq sisien lajċi apparti dawk reliġjużi, bl-identifikazzjoni tal-Lhud, ngħidu aħna, bħala espressjoni tal-moderniżmu materjalistiku u liberali, bħala nies miklubin minn kapitaliżmu pervers. In-nies kienu jemmnu li l-kefrija tal-Lhud kienet ġejja mhux biss mir-reliġjon iżda anki mill-istinti razzjali, mill-impulsi qerrieda tagħhom. Aruffo jemmen li dawn il-preġudizzji popolari jispjegaw għaliex ħafna mill-kleru baqa' sieket quddiem l-attakki kontinwi kontra l-Lhud, quddiem il-liġijiet razzjali u politika li telimina.[23]

Il-Lhud f'Malta Mifrudin mill-Maltin

Fil-ħrejjef Maltin li ġabar Manwel Magri hemm żewġ ħrejjef qosra li fihom il-Lhud jissemmew f'dawl pjuttost ikrah. F'waħda minnhom miġbura minn Ta' Kerċem, Għawdex, il-Lhud huma assoċjati mal-ħtif ta' nies u twemmin u mġiba tal-biża'.

> Fuq ir-riħ ta' Wied Sansun f'Għawdex hemm Għar il-Lhud. Dawna kienu jaqbdu lin-nies u jeħduhom ġewwa fih. Huwa wisq kbir.
> Jgħidu wkoll li tas-setta jmorru hemm jiżfnu.[24]

Fil-ħrafa l-oħra miġbura miż-Żejtun, hemm ħjiel tal-persekuzzjoni tal-Lhud mill-Maltin (l-oħra).

> In-naħa ta' Delimara kien hemm *belt tal-Lhud*. Ħarquhielhom u l-Lhud ħarbu.
> Sa ftit żmien ilu kien għad jidher il-ħaġar maħruq ta' dik il-belt.[25]

F'dawn iż-żewġ rakkonti qosra tinħass firda qawwija bejn il-Maltin u

l-Għawdxin (l-Insara) fuq naħa u l-Lhud fuq in-naħa l-oħra. Din il-firda tinħass ukoll fi tradizzjoni orali oħra marbuta mal-Lhud minn tmiem is-seklu 16 li fiha jingħad li darba l-gżira ta' Malta kienet maqsuma fi tliet partijiet għal-Lhud, il-Mori jew is-Saraċeni, u l-Insara, u kull komunità kellha l-mexxej u l-bini tagħha. Skont din il-leġġenda l-Lhud kellhom f'idejhom it-Tramuntana u l-Punent ta' Malta.[26] Minkejja din it-tradizzjoni popolari li tinsisti fuq il-firda, aktarx li wħud mil-Lhud, bħal Alina P'nina Tayar, kienu jqisu lilhom infushom ukoll bħala Maltin: *"the assumption that most people make is that all Maltese are Catholics. I came into this world as one of those great rarities, a Maltese Jew."*[27] Fil-komunità Lhudija tagħha f'Malta, Tayar sabet ruħha f'soċjetà li fiha l-identità tiddefiniha r-reliġjon.[28] Skont in-nazzjonaliżmu dejjaq u eskluživ tas-seklu 19, kif jikteb fuqu Uri Avnery, nazzjonaliżmu bbażat fuq ir-razza u n-nisel etniku, fuq id-demm u l-art, *"a Jew," is a person born Jewish or converted according to Jewish religious law (Halakha)."*[29] Iżda hi tħoss, bħall-kittieb J. B. Yehoshua, li "persuna Lhudija hija sempliċiment wild ta' omm Lhudija."[30] Tayar tgħid ukoll b'ċerta ammirazzjoni li l-Lhud li kienu bħall-membri tal-familja ta' omm missierha, Rachele, li ħutha kienu mifruxin mal-Baħar Nofsani kollu imma marbutin flimkien xorta waħda b'nisġa kumplessa ta' kuntatti familjari bejniethom,[31] kienu jħossuhom komdi u milqugħin f'għadd ta' kulturi u lingwi. Ma kinux jaraw lilhom infushom bħala marbutin ma' xi nazzjonalità jew oħra, u għalhekk kienu tassew kosmopolitani.[32]

Meta l-Gżejjer Maltin kienu f'idejn in-Normanni, il-komunitajiet Lhud kibru b'mod straordinarju u kien hawn mal-500 membru f'Malta u 250 f'Għawdex. Bħal f'postijiet oħrajn fl-Ewropa, kienu ttrattati b'disprezz, li kultant wassal għal atti vjolenti. Dawn l-attakki fuq il-Lhud bħala grupp li ried jingħażel mill-oħrajn ma qatgħalhomx qalbhom milli jżommu l-fidi tagħhom. L-awtoritajiet ma kinux kuntenti li l-kummerċjanti Lhud kellhom rabtiet tajbin ma' komunitajiet Musulmani fl-Afrika ta' Fuq. Meta l-Kunsill Lateran tal-1215 iddeċieda li l-Lhud kellhom jilbsu arma forma ta' rota biex juru r-reliġjon tagħhom, kien qed juri b'mod viżiv id-differenza bejnhom u l-oħrajn.[33]

Carmel Cassar isostni li sal-aħħar tas-seklu sittax, minkejja li l-qari tal-kotba kien infirex sewwa minħabba t-twelid tal-istampar, "il-Knisja Kattolika, permezz tal-Inkwiżizzjoni, irnexxielha tikkontrolla l-ħajja, u l-ħsibijiet l-aktar mistura, tan-nies f'Malta."[34] Aktarx li f'Malta din il-persekuzzjoni tad-diversità ssaħħet permezz ta' dak li l-istoriku ewlieni Godfrey Wettinger isejjaħlu l-Kristjaneżmu riġidu, ksenofobiku u ffossilizzat tas-soċjetà Maltija tas-sekli wara t-tkeċċija

tal-Lhud u l-Musulmani minn Malta fl-1492.[35] L-inkwiżituri kienu jaraw li l-Lhud ma joffendux is-sentimenti tal-Kattoliċi billi jidgħu kontra r-reliġjon tagħhom (u jsejħulha, ngħidu aħna, "reliġjon tal-klieb u l-ħallelin") jew billi jirfsu fuq is-salib.[36]

Fuq ordni tal-Inkwiżitur Evangelista Carbonese, ngħidu aħna, fil-5 ta' Mejju, 1609, fil-pjazza tal-Birgu, inħarqu għadd ġmielu ta' kotba ta' kull tip, inkluż xogħol dwar il-matematika ta' Tolemew, kotba tal-kittieb Franċiż François Rabelais, kopji tal-Koran u ktieb Lhudi.[37] F'Malta tal-Kavallieri, li Aline P'nina Tayar issejħilhom *"the predatory Knights,"*[38] la kien hemm post għal imġiba meqjusa bħala differenti, bħal dik tal-omosesswali, tas-"sħaħar," u tal-lebbrużi, u lanqas għal twemmin politiku jew reliġjuż li ma kienx dak tal-kbarat. Minħabba f'hekk batew l-eretiċi, il-Protestanti, l-atei, il-ħassieba liberi, u l-Musulmani, u batew ukoll il-Lhud. Skont Giovanni Bonello, l-awtoritajiet kienu jirraġunaw li l-aħjar ħaġa tkun li jwarrbu lil dawn in-nies devjanti, jew aħjar jesterminawhom: *"at best ostracised, though better if exterminated."*[39] Bonello jindika li kotba jew kitbiet oħra bl-Għarbi jew bl-Ebrajk kienu projbiti għax l-Ordni kien jibża' li setgħu jaħdmu kontra t-tagħlim tal-Knisja Kattolika jew l-awtorità tal-Ordni.[40] L-inkwiżituri kienu suspettużi ħafna tal-kotba u t-trattati Lhud u Musulmani. Fl-*Istruzioni*, li kien il-manwal tagħhom, kien hemm miktub li f'Malta ħadd ma seta' jżomm jew jitkellem dwar kotba tat-Talmud jew kotba oħrajn projbiti tal-Lhud, li kienu meqjusin bħala *"volumi detestabili."* Kull ħaġa miktuba bl-Ebrajk *"was presumed to contain 'abuse, ungodliness and heresy' and 'shameful and obscene narratives.'"*[41] L-Insara li kienu jistampaw jew iqassmu kotba Lhud kienu jiġu skomunikati awtomatikament, u dan kien jgħodd ukoll għal verżjonijiet ta' kotba li kienu ġew iċċensurati, imnaddfin. Jingħad li għalkemm uffiċjalment dan kien jgħodd għall-kotba Lhud kollha, l-*Istruzzjonijiet*, b'mod sigriet, kienu jagħtu lill-inkwiżituri l-possibilità li ma jħarrkux Lhud li kellhom sempliċiment kotba tal-grammatika.[42] Fost il-priża tal-kursara kien ikun hemm ukoll il-Lhud. Fl-1672, ngħidu aħna, minkejja li kienu fuq bastiment Venezjan li salpa minn Lixandra, għaxar Lhud inqabdu skjavi bl-iskuża li kienu sudditi Torok. Mordochai, li kien passiġġier fuq galera Toskana, inbigħ mill-kaptan lil qassis Malti għal bittija nbid.[43] Cecil Roth jirrakkonta li fl-1725 kien hawn mat-tletin persuna Lhudija f'Malta, kollha skjavi, *"the most remarkable Jewish community that ever existed."*[44] Il-kodiċi tal-Gran Mastru Vilhena li xxandar fl-1724 ordna li ebda persuna Lhudija jew Torka ma setgħet tidħol f'dar, lanqas biex tixtri jew biex tbigħ xi ħaġa. Il-kastig għal min kien jikser din il-liġi kien li l-persuna ssir skjava u jkollha tagħmel

sentejn taqdef fuq ix-xwieni.[45] Sal-aħħar tas-seklu 18, proprju fiż-żmien li fih huwa ambjentat *Taħt Tliet Saltniet*, il-Lhud u ġnus oħrajn kienu għadhom qed jinqabdu bħala lsiera mill-kursara Maltin, u Wettinger jirrapporta l-każ ta' Lhudi li flimkien ma' disgħa min-nies oħra nqabad ilsir fid-9 ta' Lulju, 1796, wara attakk mix-xambekk tal-kursara Maltin, il-Madonna del Carmine tal-Kaptan Michele Picasso mill-Isla.[46]

Nafu li f'Malta tas-seklu 18 kien hemm skjavi Lhud li kienu skrapan u ħajjata u oħrajn li kienu jaħdmu fl-Isptar jew fuq ix-xwieni tal-Ordni. Skont Ciappara, *"There are also references to Jews exercizing their traditional activity of pawnbrokers,"* rahhanin.[47] Għax bħal f'artijiet Insara oħrajn, wara li kienu jlestu x-xogħol li kienu jingħataw mis-sidien tagħhom, l-ilsiera setgħu jagħmlu x-xogħol personali tagħhom.[48] M'għandniex wisq tagħrif dwar kemm kien hawn Lhud ħielsa f'Malta fis-seklu tmintax, imma minn dak li jgħidu Aline P'nina Tayar u Ciappara aktarx ma kinux wisq għax instabu referenzi għal individwi imma mhux għal komunità. Fl-1240, 2.94% tal-popolazzjoni Maltija kienu Lhud; u fl-1493, meta tkeċċew mill-Gżejjer Maltin, 500 ruħ kienu Lhud, jiġifieri 3% tal-popolazzjoni, waqt li f'Għawdex kienu bejn 4 u 5% tal-abitanti kollha. Fl-Imdina, 30% tar-residenti kienu Lhud. Dak iż-żmien kienet *"A thriving and fully integrated community, doing watch-duty and angara service (corvée work) and engaged in trading and in the purchase and sale of land."*[49] Imma fis-seklu 18, jidher li l-Lhud f'Malta kienu verament ftit u skont Ciappara, ma jidhirx li kienu minoranza oppressa u ma kinux jgħixu f'*ghetto*, fi kwartier għalihom.[50] Lanqas ma jidher li kienu jippersegwitawhom minħabba r-reliġjon tagħhom u dawk li kienu jagħtuhom fastidju setgħu jeħlu sa ħames snin fuq ix-xwieni.[51] Fil-fatt kellhom is-sinagoga tagħhom, mgħammra kif suppost, fil-*bagno*, u sal-aħħar tas-seklu 18 kellhom iċ-ċimiterju tagħhom.[52] Mil-*Libretto delle Prattiche de Bastimenti con la nota del loro Equipaggio e Passagieri* ta' bejn Ottubru tal-1745 u April ta' wara nafu li f'Malta kien hawn ħafna attività kummerċjali u waslu Malta nies ta' kull ġens u reliġjon, fosthom Musulmani, Insara u Lhud.[53] Iżda bħall-infidili kollha, biex jidħlu Malta l-Lhud riedu l-permess tal-Gran Mastru, u dawk li kienu jidħlu mingħajr permess kienu jissugraw li jarrestawhom u jeħdulhom ġidhom. Riedu wkoll jgħarrfu lill-inkwiżitur bil-preżenza tagħhom u ma setgħux isellfu l-flus, jew jersqu lejn il-fortizzi u bini militari ieħor, jew inkella jbigħu l-prodotti tagħhom fit-toroq – setgħu jbigħu biss fis-suq tal-Belt Valletta. Barra minn hekk, skont kif kien ordna l-Papa Pawlu IV fl-1555, fil-Gżejjer Maltin il-Lhud kienu jilbsu żigarella safra, il-wisa' ta' saba', madwar il-kappell tagħhom biex tagħżilhom

mill-Insara.[54] Skont Ciappara, dawn ir-restrizzjonijiet legali imposti fuq il-Lhud saru bil-ħsieb li jġegħluhom iħossuhom differenti mill-bqija tal-popolazzjoni. *"They were to feel their inferiority and that they were only tolerated guests in their country of adoption."*[55] Patri Alexander Bonnici jikteb li l-Maltin kienu jibżgħu mill-barranin u ma jafdawhomx, u l-awtoritajiet minn dejjem kienu joqogħdu attenti għal dawk li kienu jħaddnu reliġjonijiet oħrajn u kienu jagħmlu distinzjoni bejn l-infidili u l-Insara li ma kinux Kattoliċi. *"Jews and Muslims were particularly feared."* Għalkemm setgħu jiġu Malta biex jagħmlu l-kummerċ, dawk li ma kinux Insara kien ikollhom jilbsu jew juru sinjal ċar li jiddistingwihom mill-komunità tal-post u biex iwissu lill-Maltin.[56] Bħall-Maltin fi Spanja, aktarx li l-Lhud kienu jfittxu 'l xulxin biex jipproteġu lilhom infushom bħala minoranza. Braudel, ikkwotat minn Carmel Vassallo, jgħid li din il-minoranza *"was a solid and ready made network."* Il-Maltin fi Spanja kienu bħall-Armeni, il-Lhud u minoranzi oħrajn li f'ambjent barrani, aljen kienu jfittxu 'l xulxin biex jgħinu u jagħtu sens ta' sigurtà lil xulxin.[57]

Mar-Rivoluzzjoni Franċiża waslet ukoll l-emanċipazzjoni tal-Lhud Ewropej. Meta Napuljun ġie Malta fl-1798 ħareġ ordnijiet biex irażżan il-poter tal-Knisja Kattolika f'Malta u fl-istess ħin wiegħed li l-amministrazzjoni Franċiża kienet se tipproteġi lil dawk il-Lhud li riedu jistabbilixxu sinagoga f'Malta.[58] Meta t-truppi Franċiżi daħlu Ruma fl-1798 tneħħa s-sinjal distintiv isfar u l-Lhud ingħataw il-jeddijiet tagħhom bħala ċittadini u bħala bnedmin. Iżda matul is-seklu 19 il-Knisja kellha attitudni ostili lejn il-Lhud u ġġieldet sew kontra l-emanċipazzjoni tagħhom li ġabet magħha r-Rivoluzzjoni Franċiża.[59] Tayar tgħid li wara l-wasla tal-Ingliżi f'Malta, Lhud ħielsa setgħu jiġu jgħixu fuq il-Gżejjer Maltin.[60] Fl-1835 jidher li kien hawn sitt familji Lhud biss jgħixu f'Malta,"[61] u li dawn kienu *"wretchedly poor, no different, therefore, from the general population."*[62] Għall-ħabta ta' nofs is-seklu 18, meta f'Malta kien hawn ir-Rabbi Josef, rari kien hawn iktar minn 25 familja Lhudija. Skont Tayar, minkejja ċ-ċokon tagħha, din il-komunità rnexxielha żżomm l-identità tagħha. *"It demonstrates the tenacity of past generations in maintaining their separateness."*[63] U l-ħajja għal-Lhud ta' Malta qatt ma kienet faċli. *"The community was too poor to be able to engage Rabbi Josef other than part time."*[64] L-istorja mqallba tar-Rabbi Josef hija mimlija *"dramatic departures and losses;"* hija l-istorja tipika ta' Lhud li kellhom imorru minn naħa għal oħra tal-Mediterran biex ikampaw kif jistgħu.[65]

Nafu li għall-ħabta tal-1919, kien hawn komunità ta' Lhud li rari kienet taqbeż il-100 ruħ, li ħafna minnhom kienu tal-klassi tan-nofs u wħud minnhom kienu

fqar.[66] Minn mewġa wara l-oħra ta' appelli għall-għajnuna nafu li l-komunità Lhudija Maltija mhux dejjem kienet tħossha protetta u komda u ġieli sabet ruħha f'mumenti li fihom batiet biex tkampa. Tayar tikteb li *"Maltese society was still governed by a religion that had always been relentlessly hostile towards them."* Bil-għan li joffendi kemm lil-Lhud kif ukoll lill-Maltin, nofs seklu wara l-wasla tar-Rabbi Josef, għall-bidu tas-seklu 20, l-Ammirall Brittaniku Lord Fisher stqarr li *"Neither Jews nor rats can exist in Malta. The Maltese are too much for either."*[67]

Meta fl-1936 l-armata ta' Mussolini invadiet l-Abbisinja, Banino, in-nannu ta' Aline min-naħa ta' missierha, iddeċieda li ħadd fid-dar tiegħu ma kellu jitkellem aktar bit-Taljan, il-lingwa li kienet tintuża sa dakinhar, u kien permess biss il-Malti (waqt li l-Ingliż kien jintuża fl-iskola).[68] U meta Lhudi Ġermaniż qabeż minn fuq il-vapur tiegħu fil-Port il-Kbir u l-awtoritajiet riedu jiddeportawh, Banino mar għand il-Konslu Ġermaniż biex jinsisti li jieqfu l-proċeduri tad-deportazzjoni.[69] *"When language became a cause and a sign of belonging, Banino and his children were quite clear where their loyalties lay."* Sadattant, iz-zija paterna ta' Aline, Ondina, bdiet tikteb novelli riflessivi u malinkoniċi bil-Malti, u daħlet f'kumitat li kien qed iħejji ortografija komuni għal-lingwa Maltija.[70]

F'rumanz ta' Robert Mifsud Bonnici ambjentat fi żmien Kristu li ħa sehem fl-istess Konkors tal-Gvern tal-1935 għall-aħjar rumanzi oriġinali li rebaħ Ġużè Aquilina b'*Taħt Tliet Saltniet*, in-narratur jistqarr, lejn il-bidu tar-rumanz, li l-Lhud huma "nies mimlijin bihom infushom."[71] U f'mument ieħor, lejn l-aħħar, Mifsud Bonnici jgħid li fil-kunflitt bejn ħakkiema u maħkumin, ir-Rumani kienu "nies b'ħilithom" li "rebħu d-dinja, b'kemm ġnus fiha," u "kienu jħossu rwieħhom fuq kulħadd," waqt li l-Lhud kienu "nies imkabbrin, mimlija bihom infushom," u għalhekk ma setgħux iġerrgħu l-ħakma barranija tar-Rumani fuqhom. Fl-istess rumanz, din id-deskrizzjoni tal-Lhud taqbel ma' dik li jagħti ta' "Xmuni, il-Fariżew, minn Magdala, raġel mimli bih innifsu," qbil li jagħti ftit l-impressjoni li hawn ukoll il-Lhud huma kollha, jew ħafna minnhom, "Fariżej,"[72] dawk li "juru ħaġa b'oħra," li jippruvaw ma jiksruha ma' ħadd,[73] li "fit-triq u fl-imsieraħ, qaddisin; u ġewwa fejn ma jarahom ħadd, xjaten."[74] Mifsud Bonnici, ispirat minn Matt. 12, 25, jgħid li l-Lhud ma rnexxilhomx jeħilsu mir-Rumani għax bejniethom "kienu mifrudin, maqsumin f'kemm għaqdiet, għedewwa ta' xulxin u għalhekk ma setgħu qatt jgħaddu 'l quddiem."[75] Min-naħa l-oħra, fir-rumanz tiegħu *Ben Jeħuża* tal-1947, il-kittieb lingwistikament purista Luret Cutajar jagħti impressjoni aktar pożittiva tal-

Lhud u l-ewwel komunitajiet Lhud-Insara. Ir-raġel tajjeb li huwa protagonista tar-rumanz jistqarr li fix-"xirkiet ta' nies ta' rieda tajba" tal-ewwel Insara kien hemm Lhud u nies minn ġnus oħra. "Kull min hu bniedem sewwa, jekk irid, jidħol magħna."[76] Ir-rumanz ma jifridx 'il-Lhud mill-oħrajn. Min-naħa l-oħra, fl-analiżi tiegħu tal-anti-Semitiżmu, Poliakov jiddeskrivi l-Kristjaneżmu tal-bidu bħala setta dissidenti Lhudija, u jgħid li ċerta kritika kontra l-Ġudaiżmu fit-Testment il-Ġdid trid tinftiehem f'dan il-kuntest.

Meta jittratta t-tort għall-qtil ta' Kristu, Robert Mifsud Bonnici ta' *Midinbin* ma jixħtux biss fuq il-Lhud, imma l-ħtija ewlenija tinħass li hija tagħhom:

> Iż-żewġ ġnus kienu jobogħduh. Ir-Rumani għax Lhudi, u l-Lhud għax ma reduhx b'Feddej, Sultan tagħhom. B'Feddej, b'Sultan riduh Setgħani tal-art. Ir-Rumani, f'dik il-għodwa ħaqruh, sawtuh, żebilħuh aktar milli setgħu għaliex fih kienu qegħdin jaraw lis-Sultan tal-Lhud, l-għedewwa tagħhom.

Skont l-awtur, il-Lhud kien mingħalihom li "sejrin itemmu lir-Rabbi bla ma jkunu ċappsu jdejhom bid-demm tiegħu" billi jinqdew bir-Rumani, imma meta wara s-swat raw li ma mietx, kienu l-Lhud li sejħu biex isallbuh.[77] Aktarx li dan ir-rumanz li nkiteb meta Aquilina kien qed jikteb *Taħt Tliet Saltniet*, jagħti ħjiel tal-post tal-Lhud fil-kultura ta' ħafna mill-poplu Malti tas-snin tletin tas-seklu għoxrin.

Rumanz ieħor interessanti ta' dan il-perijodu huwa *Lejn ix-Xemx* ta' Ġużè Bonnici, rumanz storiku Romantiku b'elementi mhux tas-soltu li l-awtur "kitbu ftit qabel ma nxteħet fis-sodda" imma ma laħaqx ġie stampat qabel ma miet ħesrem fis-6 ta' Ottubru, 1940 fl-età ta' 33 sena.[78] Il-viljakk ta' dan ir-rumanz ambjentat f'Malta f'Lulju tal-1701, fi żmien l-Ordni, huwa Barabba (bla kunjom), "Aktarx qsajjar, miftuħ sewwa minn spallejh, daqsxejn milwi lejn ix-xellug, b'ras imwieżna fuq għonq qasir u oħxon [...]." Wiċċu kien ibeżża', "Ħadrani, imfaqqa' b'għajnejn żgħar, suwed u mimlija xrar ta' għadab u ta' stmellija għal kulħadd u għal kollox; bi mnieħer imfattar, b'xofftejh kbar u mimlija, b'mustaċċi twal u mibrumin 'l isfel, bil-widna tax-xellug maħsuda barra." Kien ix-xempju tal-qerq u l-ħruxija.[79] Ir-rumanz ma jgħidilniex x'inhu l-ġens tiegħu, però lanqas ma jgħidilna l-ġens ta' karattri oħrajn bħal Karmen, l-ilsir iswed Babu, Rodrig Gonzaga u Ġorġ Karakis,[80] li jidher pjuttost ċar li mhumiex Maltin. Bħalma jiġri lil Wenza, il-qaddejja ta' Żiża, l-isem "Barabba" aktarx ifakkar lill-qarrejja Maltin fil-qtil ta' Kristu u impliċitament fil-Lhud, għax din hija x-xilja anti-Semitika ewlenija tal-Insara. Meta Barabba jħabbat il-bieb ta'

Wenza, li ma tafx min hu, tistaqsih jekk huwiex ħalliel u l-kelma "ħalliel" minnufih tfakkarha f'Barabba tal-Bibbja:

> "Mela x'inhu, anqas ġieni f'rasi qabel... Barabba kien dak il-ħalliel li ħelsu minflok Sidna Ġesù Kristu. Tgħid dan jiġi minnu?" Tħajret tiflilu wiċċu biex tara hemmx xi xebh bejnu u bejn ix-xbieha ta' Barabba l-ħalliel li kemm-il darba lemħet impittra għand waħda ġara. Ixxabbtet għal barra u pespsitlu biex jgħolli rasu. Xħin rafa' wiċċu ma felħitx ma tgħajjatx: "Xi kruha! Ikreh minnu!"[81]

Barabba jirreferi għalih innifsu bħala agħar mix-xitan, għax "Anqas ix-xitan ma jiflaħ għalija..."[82] u Duminku jirreferi għalih diġà biċ-ċajt bħala "x-xitan innifsu" fit-tieni kapitlu tar-rumanz.[83] L-istess jagħmel Ġanni Dimech li jqis lil Barabba, "dan il-mingħul taħt xbieha ta' bniedem," bħala agħar mix-xitan;[84] u fl-istess xena, Barabba, b'"daħka niggieża," jikkonferma li mhuwiex Nisrani, meta jwaqqa' għaċ-ċajt il-qrar.[85] Fil-Bibbja, skont San Ġwann (Ġw. 18,40) Barabba kien brigant, kif kienu jsejħu lix-xewwiexa politiċi kontra l-ħakma Rumana, iżda jagħti x'jifhem ukoll li kien ħalliel (Ġw. 10,1); San Mark u San Luqa jgħidu li kienu xeħtuh il-ħabs fuq xi qtil jew rewwixta (Mk 15,7-15; Lq 23,18-19), waqt li San Mattew jgħid biss li kien ħabsi magħruf.[86] F'*The Jew of Malta* ta' Christopher Marlowe, dramm miktub lejn l-aħħar tas-seklu 16 li kellu influwenza kbira fuq *The Merchant of Venice* ta' Shakespeare, Barabas, minkejja li jidher li Marlowe ma kienx influwenzat direttament mil-Lhud Maltin taż-Żmien Nofsani,[87] huwa negozjant Lhudi mhux differenti ħafna minn Ebenezer ta' Aquilina. Fil-*Journal for the Study of Judaism*, J. Tromp jikkwota lill-akkademiku Nisrani R. D. Aus li jsostni li l-episodju ta' Barabba rrakkontat mill-evanġelista Mark ma seħħx tassew u ġie ivvintat *"to provide a reason for the Roman procurator to have Jesus executed, as well as to blame the Jews for having their fellow-Jew killed, and to stress Jesus' innocence dramatically."* Skont Tromp, Aus jirrikonoxxi li dan ir-rakkont kellu effetti ħżiena ħafna fuq il-Lhud fl-istorja tal-Ewropa Nisranija.[88] Kif juri Oliver Friggieri fir-rakkonti tiegħu dwar bniedem tat-triq li kien imlaqqam u magħruf minn kulħadd bħala "Barabba,"[89] għall-Insara Maltin l-isem "Barabba," bin-nisel Bibliku tiegħu marbut mat-tislib ta' Kristu, għandu stigma marbuta miegħu.[90]

Il-Fariżej Taħt Tliet Saltniet

Fil-letteratura Maltija *Taħt Tliet Saltniet* huwa meqjus bħala monument. Ġie stampat xejn inqas minn sitt darbiet, fl-1938, l-1945, l-1969, l-1978, l-1997, u l-2003. Fl-1935 rebaħ konkors imniedi mill-Gvern għall-aħjar rumanz li għalih daħlu bosta xogħlijiet oħrajn, fosthom *Żmien l-Ispanjoli* ta' Ġużè Galea,[91] li ħa t-tieni. *Taħt Tliet Saltniet*, li ħareġ fl-1938, sena speċjali għal-letteratura Maltija minħabba l-pubblikazzjoni ta' bosta xogħlijiet importanti,[92] studjawh ġenerazzjonijiet sħaħ ta' studenti, fosthom studenti tal-Malti fil-livell pre-Universitarju fil-bidu tas-seklu 21. Minn mindu ħareġ tqies, u għadu jitqies, bħala xogħol ta' livell letterarju u morali għoli. Fl-1938 Ġużè Chetcuti stqarr li dan huwa "rumanz kbir" minħabba "l-oriġinalità tas-suġġett, ħsieb għoli mfisser bla tiġbid, li ma jinżilx sa fejn tinżel il-mentalità tal-poplu bla kultura." Jgħid ukoll li d-deskrizzjonijiet ta' mkejjen u ta' nies huma "mpittra ċari." Barra minn hekk, il-kitba ta' Aquilina għandha "stil għoli, kelma safja, vokabolarju wiesa', karattri maqlugħa. Hu jaf inaqqax fil-karattri ħajja kbira."[93] U fl-2003, Charles Briffa kiteb, b'ġenerożità kbira, li minħabba li "Aquilina jattakka lill-Komuniżmu ta' żmienu," Alessandru, il-personaġġ li jiddomina r-rumanz u jinkarna l-ideali tal-awtur, "jieħu dimensjoni ta' eroj politiku li intellettwalment irid jikkumbatti l-ideoloġija Komunista" u "jippromwovi, jippopolarizza, jew ifakkar l-ideoloġija Kristjana."[94] Aktarx li fehmiet bħal din tad-Direttur tal-Edukazzjoni ta' dak iż-żmien, Dr A. V. Laferla, li kien il-President tal-ġurija li ppremjat lil Aquilina, li fl-1936 kiteb lill-Gvernatur Ingliż biex jgħidlu li dan ir-rumanz *"cannot be prescribed as a text in higher schools as it savours of socialism and class rivalry and we must be very careful,"*[95] komplew jgħollu lil dan ix-xogħol f'għajnejn il-letterati (u l-edukaturi) Maltin.

Għaldaqstant, ir-rappreżentazzjoni tal-Lhud f'rumanz bħal *Taħt Tliet Saltniet*, li huwa meqjus bħala importanti ħafna kemm bħala xogħol letterarju kif ukoll bħala xogħol li jippromwovi valuri morali għoljin, titlob analiżi bir-reqqa għax kapaċi tixħet dawl fuq kultura. Fit-32 faċċata tad-daħla tiegħu għar-rumanz miktuba fil-bidu tas-seklu 21, 25 sena wara l-pubblikazzjoni ta' *Orientalism* ta' Said, Briffa mkien ma jipproblematizza r-rappreżentazzjoni tal-Lhud u l-Għarab/il-Musulmani fir-rumanz. Seamus Deane jikteb li huwa minnu li l-arti hija attività speċifika, imma mhix maqtugħa mid-dinja li fiha tinbet għax hija wkoll attività li fiha *"the whole history of a culture is deeply inscribed."*[96] Għalhekk fix-xogħol ta' Aquilina m'hemmx biss l-att individwali u maqtugħ għalih ta' kittieb li jfassal rakkont imma hemm ukoll il-kultura u

l-istorja li fihom u permezz tagħhom issawwar ir-rakkont. Xogħol letterarju mhuwiex minnu nnifsu "innoċenti." Chinua Achebe jgħid li wara li qara x-xogħol "imperjalista" ta' Joyce Cary *Mister Johnson* irrealizza li *"although fiction was undoubtedly fictitious it could also be true or false, not with the truth or falsehood of a news item but as to its disinterestedness, its intention, its integrity."*[97] Il-qarrejja jistennew li l-kittieba jkunu perċettivi, li jkunu kapaċi, b'ċerta ħeffa, jaraw l-affarijiet u l-bnedmin lil hinn mill-isterjotipi u mhux iħalluhom jiġru bihom.[98] Achebe jemmen li *"literature is always badly served when an author's artistic insight yields place to stereotype and malice."*[99] Minkejja li jirrakkontaw id-dinja li jgħixu fiha, il-kittieba, skont Achebe, iridu wkoll ikunu kapaċi jaraw iżjed mill-bqija tas-soċjetà, iktar fil-wisa' u iktar fil-fond. Meta xogħol letterarju jirriproduċi fedelment l-isterjotipi, bħall-preġudizzji kontra l-Lhud, tal-komunità jew parti minnha, mingħajr ma jiddubita minnhom, mingħajr ma jixħet dawl ġdid fuqhom, ikun qiegħed joffri stampa limitata. Mingħajr ma jkun jaf ikun qed jagħti ħjiel ta' kultura u mentalità mifruxa u aċċettata. Ir-rappreżentazzjoni tal-Lhud fin-narrattiva tas-snin tletin tas-seklu 20 tagħtina ħjiel ta' anti-Semitiżmu mifrux fil-kultura Kattolika konservattiva tal-Maltin.

L-analiżi tar-rappreżentazzjoni tal-Lhud fir-rumanz ta' Aquilina hija partikolarment importanti minħabba r-rispett li jgawdi fil-kultura letterarja Maltija u anki lil hinn minnha. Ngħidu aħna, f'April tal-1967, tletin sena wara l-pubblikazzjoni ta' dan ir-rumanz, bniedem ta' kultura kbira u miġjub minn bosta Maltin ta' żmienu bħal Wallace Gulia, kiteb li waqt li r-rumanz Malti normalment iħares aktar lejn l-istorja milli lejn il-filosofija tal-ħajja jew tal-bniedem bħala bniedem, *Taħt Tliet Saltniet* huwa fundamentalment differenti għax "iħares lejn il-kif u l-għala tal-ħajja u tal-karattri mpinġijin mill-kittieb li jasal għal filosofija soċjali, hekk li kultant tħoss li r-rumanz hu biss il-mezz li bih il-kittieb qed jinqeda biex ifisser il-filosofija soċjali tiegħu." Dan, skont Gulia, jorbot ix-xogħol ta' Aquilina "mal-istorja tar-rumanz fil-letteraturi kbar tad-dinja, l-aktar il-letteratura Ingliża, Franċiża u Russa."[100] Għalhekk, għal ċerti Maltin meqjusin bħala influwenti fis-soċjetà burgiża, il-kelma ta' dan ir-rumanz tiswa iżjed minn ta' oħrajn, anki għaliex, kif jgħid Oliver Friggieri ftit snin wara Gulia, l-għan edukattiv "jinħass mill-bidu sal-aħħar tar-rumanz."[101] Il-funzjoni didattika tinħass ukoll fit-titlu li Laurent Ropa għażel għal dan ir-rumanz meta qalbu għall-Franċiż, "Le Sermon sur la Montagne," il-prietka tal-muntanja.[102]

F'*Taħt Tliet Saltniet* il-karattri Lhud huma fost il-karattri ewlenin fir-rumanz u jidhru l-ewwel darba fit-tnax-il kapitlu. Alessandru Habela, l-eroj

tar-rumanz, u l-ħabib tiegħu Ġanni jkunu għaddejjin fuq il-kaless, sejrin mid-dar ta' Pawlina f'Ħaż-Żabbar sad-dar ta' Alessandru fil-Belt Valletta meta fit-triq jiltaqgħu ma' "rassa ta' nies għadbana, jgħajtu, jitkellmu, jisħtu u jixħtu l-ġebel għal xi ħadd li ma kienx jidher." F'nofs ir-rassa jsibu xiħ, "demmu jsawtek, għajnejh ta' ħalliel, imnieħru ta' seqer, isfar daqs il-qarsa tax-xama', u mdaħħal f'qoxortu bil-biża'." Huwa "neguzjant magħruf Lhudi, tistħajlu wieħed minn dawk il-Fariżej li Kristu għajjar oqbra mbajda, jew inkella wieħed minn dawk il-bejjiegħa regħbin li keċċa minn Maqdes Missieru." Maġenbu hemm bintu ta' sittax li Aquilina jagħmel minn kollox biex jifridha moralment minn missierha: "għajnejha kbar suwed ikellmuk," "ġilditha qamħet il-lewn," "demmha jiġbdek,"[103] u "ħelwa bis-sbuħija magħrufa tal-ġens Lhudi."[104] Fejn ix-xiħ, jgħidilna Aquilina, "kienet qisha 'Is-Sbuħija ħada l-Bhima.'" Tħares lejn wiċċhom ma kontx tobsor f'mitt sena, jgħidilna r-rumanz, li kienu missier u bintu. "Għax il-Lhudi kien qisu l-ħalliel il-ħażin, u t-tifla l-Madalena, b'dak ix-xagħar twil jilħqilha sa tarf qaddha."[105]

Din ix-xena li fiha l-awtur jintroduċi lil-Lhud tfakkarna f'rewwixta li seħħet tassew kontra l-Lhud f'Malta tista' tgħid fl-istess perijodu. F'Lulju tal-1805, wara dimostrazzjoni fil-Belt Valletta, folla mgħaddba daħlet f'għadd ta' ħwienet tal-Lhud u bdiet tinsulenta lil-Lhud fit-toroq. Henry Frendo jsostni li "l-popolin kien mimli bi preġudizzji 'Nsara' kontra l-Lhud, u f'ċertu sens kien anke jibża' minnhom."[106] Meta, fil-perijodu mqalleb ta' bejn l-1806 u l-1813, waslu mat-tlett elef Lhudi u Lhudija f'Malta minn Ġibiltà, Korfù, ir-Russja, l-Ewropa Ċentrali u l-Balkani li kienu fost madwar tletin elf ruħ barranin li waslu Malta f'dan il-perijodu, il-Lhud, li kellhom diġà l-fama, fost l-oħrajn, ta' spjuni, weħlu ma' ras il-Maltin. Skont Frendo, il-Lhud "qisu kellhom dellhom tqil" għax weħlu b'kollox minkejja li t-tort tal-problemi li kellha tħabbat wiċċha magħhom Malta minħabba l-wasla ta' tant barranin f'perijodu qasir żgur li ma kienx tagħhom biss.[107] Dawn l-osservazzjonijiet jagħtu ħjiel tal-klima anti-Semitika fil-pajjiż, kemm fi żmien l-Ordni, meta l-Lhud kienu lsiera, kif ukoll wara li nħelsu mill-jasar minn Napuljun Bonaparte u minkejja l-protezzjoni li offrielhom Alexander Ball. Meta fi żmien il-pesta tal-1813-14, inġiebu tabib u persunal ta' sittax-il ruħ minn Smyrna bħala rinforz, jidher li ftit li xejn intlaqgħu mill-Maltin għax kienu Lhud.[108]

L-ewwel dehra tal-koppja Lhudija hija indikazzjoni tajba tal-mod kif ir-rumanz ta' Aquilina se jifdi u jikkundanna lil dawn it-tnejn min-nies: Aquilina jgħidilna li l-missier ikrah jixbah moralment lill-Fariżej meqjusin bħala ipokriti, dawk li riedu li lil Kristu jaqtgħuhielu għall-mewt; il-bint sabiħa

qisha l-"Madalena" Nisranija, l-oppost tal-Fariżej, il-mara viċin ta' Kristu u s-sofferenzi tiegħu. Il-Madalena, jew Marija ta' Magdala, kienet il-mara li minnha Ġesù kien keċċa seba' xjaten u li skont San Mark deher l-ewwel lilha wara li qam mill-mewt [Mk:16:9]. Hawnhekk Aquilina, bħal *Il-Miklem Malti*, jimxi mat-twemmin popolari żbaljat li l-Madalena (Marija ta' Magdala) kienet il-mara l-midinba li għand Xmun il-Fariżew,[109] qagħdet wara Ġesù, "ħdejn riġlejh, tibki u xxarrablu riġlejh bi dmugħha u tixxuttahomlu b'xuxitha; imbagħad bisitlu riġlejh u dilkithomlu biż-żejt ifuħ." [Lq:7:38] Mingħajr ma jgħid xejn, il-Fariżew jitkaża bil-midinba u l-aktar b'Ġesù, u Ġesù jikkonfrontah: "Għalhekk ngħidlek li dnubietha, li kienu ħafna, inħafrulha, għax ħabbet ħafna; imma min jinħafirlu ftit," u hawnhekk Ġesù qed jirreferi għal Xmun il-Fariżew, "ftit iħobb." [Lq:7:47] Dan il-passaġġ, f'għajnejn Aquilina, juri d-differenza bejn Ebeneżer, il-Fariżew u l-ipokrita, u bintu Ester, il-mara niedma ta' dan il-passaġġ mill-Vanġelu. Fil-poeżija "Wieħed Biss," Rużar Briffa jgħid li minħabba din l-imġiba ta' Kristu l-għedewwa tiegħu bdew ifasslu l-pjan tagħhom biex joqtluh. F'nota introduttiva li kiteb fl-1972 għas-salmi tiegħu, Aquilina jagħti interpretazzjoni partikulari tar-relazzjoni tal-bnedmin mal-figura tal-Madalena u mal-Fariżej. "Il-Madalena kienet waħda, imma fl-istess ħin kienet aħna lkoll, in-nies dgħajfin tal-bieraħ, tal-lum u ta' għada. L-istess kienu l-Fariżej, in-nies ta' żewġ uċuħ li jaraw it-tibna f'għajn ħaddieħor u ma jarawx it-travu f'għajnejhom." F'dawn il-midinbin Aquilina jara rappreżentazzjoni tal-bnedmin kollha, tal-Insara kollha, "għax ħadd ma hu bla dnub."[110] F'*Is-Sigriet tal-Qrar* ta' Emilio Lombardi, bħal fir-rumanz ta' Aquilina, Luisa tgħid lil-Lhudi Abram Lameth li hu jagħmel bħall-Fariżej, li "kienu jħabbtu fuq sidirhom u juru minn barra li huma nies tajba, iżda fil-fatt kienu ipokriti u foloz, għax minn ġewwa kienu bħal oqbra, kollha qżież u ntejjen."[111] Diffiċli biex il-qarrejja ma jiħdux l-impressjoni mir-rumanz li l-Lhud huma kollha "Fariżej," skont kif jinterpretaw din il-kelma l-awturi Maltin, anki għaliex fit-tliet rumanzi ta' Lombardi li nirreferu għalihom hawnhekk, m'hemmx karattri Lhud li għandhom kwalitajiet pożittivi. Fir-rakkont ta' Aquilina, il-folla kienet mgħaddba sew għax ix-xiħ Lhudi kien xtara ħafna ħwejjeġ bid-dejn imma baqa' ma ħallashomx, u mingħand Lhudi ieħor, "għadu tiegħu" għax "kien ħadlu ħafna xogħol minn idejh," in-nies saru jafu li kien se jipprova jaħrab minn hemm biex ma jħallas lil ħadd. Għalhekk bdew jgħajruh: "Lhudi... ħalliel... ħalliel... ja wieħed minn dawk li sallbu 'l Kristu... ħalliel... ħalliel..."[112]

Fl-awtobijografija tiegħu, l-awtur Malti-Franċiż Ġużè Cutayar imwieled Tuneż fl-1938 jirrakkonta li l-komunità Maltija f'Tuneż kellha relazzjonijiet

"aktarx tajbin" mat-Tuneżini u l-Lhud, "nisa ma' nisa, irġiel ma' rġiel," imma "kont tintebaħ li bejnietna kien hemm nuqqas ta' fiduċja." Lit-Tuneżini l-Maltin kienu jsejħulhom "Torok," fdal, skont Cutayar, "ta' tifkira tal-għadu dejjiem," u ħadd ma kien jistenna li xi tfajla Maltija tinnamra ma' Mislem. Il-Lhud, min-naħa l-oħra, kienu "dawk li sallbu lil Kristu."[113] David Shasha jistabbilixxi li l-anti-Semitiżmu, trasformazzjoni tad-disprezz tal-Griegi tal-qedem lejn kulturi oħrajn, huwa marbut b'mod "passjonali" mal-Kristjaneżmu. Il-Griegi tal-qedem ħolqu kultura monolingwi li injorat u sikwit abbużat mis-sudditi *tagħhom*. L-ewwel Insara, li ħafna minnhom fil-fatt kienu Ġentili, mhux Lhud, xorbu dan il-preġudizzju etnokulturali, u miegħu l-monolingwiżmu, biex jippruvaw jippreżentaw il-komunità l-ġdida reliġjuża u politika tagħhom bħala waħda li kienet tixbah sew lid-dinja Griega-Rumana li kellhom madwarhom. B'dan il-mod, il-Ġudaiżmu sab ruħu waħdu, espost għall-persekuzzjonijiet tal-aħwa Nsara. Bit-twaqqif tal-Imperu Ruman Nisrani, dan il-preġudizzju kulturali nbidel fi programm politiku influwenzat sew u mwettaq minn kittieba bħal Santu Wistin li pprova jsawwar mill-ġdid ir-rwol tal-Lhud fid-diskors Nisrani. Il-fehmiet ta' Santu Wistin, li ma twelidx Nisrani iżda kkonverta għall-Kristjaneżmu, ġew inkorporati fit-tagħlim tal-Knisja. Għalkemm il-fehma tiegħu dwar il-Lhud ma kinitx tant ħarxa li wasslet għall-qtil tagħhom fl-artijiet Insara Ewropej, kienet 'il bogħod ħafna minn dik li wasslet biex il-Lhud isibu l-istabbiltà u l-kenn fl-artijiet Iżlamiċi. Minkejja li l-pożizzjoni li ħa kienet aħjar minn dik ta' Santi Padri oħrajn, Santu Wistin xandar xorta waħda dak li Shasha jsejjaħlu tip ta' "razziżmu paternalistiku" li diffiċli ssib mod kif tiġġustifikah.[114] Shasha jsostni li l-anti-Semitiżmu huwa fenomenu kulturali u politiku li għandu l-għeruq tiegħu fi Kristjaneżmu li ġabar flimkien għadd ta' friegħi differenti fil-qedem u dawwarhom fi programm politiku ċar ħafna. Fil-ktieb tiegħu dwar il-Belt ta' Alla, Santu Wistin jistqarr li l-Lhud huma l-għedewwa tal-Knisja u li Alla nqeda bihom biex juri l-grazzja tal-ħniena tiegħu lill-Knisja,[115] u r-rebħa tal-Knisja fuq is-Sinagoga,[116] għax l-offiża tal-Lhud, skont San Pawl fl-Ittra tiegħu lir-Rumani, wasslet għas-salvazzjoni tal-Pagani, tal-Ġnus.[117] Skont Aruffo, fl-Ittra lir-Rumani, San Pawl identifika lil-Lhud bħala l-element tas-salvazzjoni għax kienu jirrappreżentaw ix-xhieda tal-identità Kristjana rasha 'l isfel (*"rovesciata"*).[118] Għalhekk Alla lil-Lhud ma qatilhomx, biex l-għarfien li huma Lhud ma jintilifx, minkejja li ħakmuhom ir-Rumani, u ma jinsewx il-liġi ta' Alla. Jekk il-Lhud jispiċċaw ix-xhieda tagħhom titlef is-siwi tagħha. Alla ried li jferrixhom ma' kullimkien

> *because if they had only been in their own land with that testimony of the Scriptures, and not every where, certainly the Church which is everywhere could not have had them as witnesses among all nations to the prophecies which were sent before concerning Christ.*[119]

Santu Wistin irid li l-eżempju (ħażin) tal-Lhud jibqa' jintuża bħala xprun għall-Insara kollha. L-Insara jinqdew b'"figuri mitiċi" tal-Lhud biex jikkreaw dik li Memmi jsejħilha "l-mitoloġija ta' Kristu, li jrid jinqabad bħala priża mil-Lhud biex jifdi lill-umanità," u jistabbilixxu s-superjorità morali u storika tagħhom;[120] *"The denigration of the Jews was, for them, necessary for the exaltation of the Christians."*[121] Aruffo jsostni li l-ħsieb Kristjan, imnebbaħ mill-ittra ta' San Pawl lill-Korintin, saħaq mhux biss fuq il-fatt li l-Lhud ċaħdu b'mod persistenti l-verità iżda anki fuq l-idolatrija u l-immoralità tagħhom. Giovanni Crisostomo, wieħed mill-missirijiet tal-Knisja tal-Lvant, kien jara lil-Lhud bħala simbolu tal-ħażen.[122] Fir-raba' seklu, meta stabbilixxa s-supremazija soċjali u politika tiegħu, il-Kristjaneżmu ħa taħt idejh b'mod definittiv il-kitbiet tal-Iżraeliti u d-diffamazzjoni tal-istorja tal-poplu Lhudi, kollu kemm hu, laħqet livell li qatt ma kienet laħqet qabel. F'dan l-istadju bdew jogħsfru riferimenti għal Lhud individwali jew "xi Lhud" u l-akkużi bdew jindirizzawhom lil-"Lhud" inġenerali.[123]

Il-filosfu Kattoliku influwenti tas-seklu dsatax Ernest Renan li kiteb, fost l-oħrajn, dwar l-ewwel żminijiet tal-Kristjaneżmu u li l-ktieb tiegħu, *Vie de Jésus*, kien popolari ħafna fi żmienu, kiteb li r-razza Semitika hija razza mhux sħiħa minħabba s-sempliċità tagħha u li n-nazzjonijiet Semitiċi qatt ma rnexxielhom jilħqu maturità vera. Ħdejn il-familja Indo-Ewropea, ir-razza Semitika għandha nuqqas ta' varjetà, ta' abbundanza tal-ħajja u mingħajr dawn l-affarijiet ma tistax tkun perfetta.

> *Like those individuals who possess so little fecundity that, after a gracious childhood, they attain only the most mediocre virility, the Semitic nations experienced their fullest flowering in their first age and have never been able to achieve true maturity.*[124]

Said jikteb li Renan jittrasforma fatti umani normali, bħal-lingwa, l-istorja, il-kultura, il-moħħ u l-immaġinazzjoni, fi ħwejjeġ strambi u devjanti għax huma Semitiċi u Orjentali. Għal Renan "*the Semites are rabid monotheists who produced no mythology, no art, no commerce, no civilization; their consciousness is a narrow and rigid one; all in all they represent 'une combinaison inférieure*

de la nature humaine.'"[125] Is-Semiti, jiġifieri l-Lhud u l-Għarab, huma razza inferjuri. *"It should by no means be lost on us that Semitic was for Renan's ego the symbol of European (and consequently his) dominion over the Orient and over his own era."*[126] L-istess kien jgħid il-poeta u l-kritiku influwenti Ġermaniż Friedrich Schlegel (1772-1829), li għalih is-Semiti kienu differenti, inferjuri u għadhom lura u l-lingwa tagħhom kienet mekkanika u mhux estetikament sabiħa. It-taħditiet tiegħu dwar il-lingwa, il-ħajja, l-istorja u l-letteratura huma mimlijin diskriminazzjoni, *"which he made,"* skont Said, *"without the slightest qualification."*[127]

Vittma u Għadu tan-Nisrani

Kontra Alessandru, li skont Aquilina kien "Nisrani tajjeb, ġwejjed, għaqli, u mħeġġeġ għall-ġid ta' niesu," il-Lhudi kien "ħażin daqs duwa tax-xħit, qalbu ħażina, qoħta, regħbi għalkemm għani, mibgħud għall-mewt u mgħajjar." Wara l-attakk qawwi li jsir fuq "il-Lhudi," ir-rumanz donnu jirrealizza li qiegħed jikkundanna poplu sħiħ u jispjega li t-tort ta' dan it-timbru li jingħata lil poplu sħiħ huwa tal-Lhudi, tal-individwu, u mhux tal-Maltin jew tar-rumanz li qed jiġġeneralizza: "Miegħu kien jeħel nislu kollu."[128] Ir-rumanz jispjega l-pożizzjoni tiegħu:

> Aħna nifhmu li mhix ħaġa sabiħa li dal-ġens Lhudi, darba waħda l-magħżul ta' Jaħwe, jeħel bil-ħtija tal-qerq li l-agħar fosthom jagħmlu, għax in-nies ħżiena jinsabu fosthom bħalma fost l-imseħbin ta' kull għaqda jew din ieħor. Madankollu l-ġrajja tiegħu fid-dinja hekk kienet u għadha fost l-Insara kif ukoll fost dawk li ma humiex. [...] Is-sekli jitbiddlu, u titbiddel il-ħajja politka ta' ġnus oħra imma d-destin tagħhom [tal-Lhud] jibqa' xorta fl-istorja u, waqt li aħna nifhmu li dal-ġens kbir ma għandux ikun imgħakkes, Id ħamra bid-demm bla Ħtija, donnha qed tiġri warajhom tilħaqhom, issabbathom mal-mewġ tal-ħajja, tkeċċihom minn kullimkien, u leħen kbir ikexkex tisthajlu jinsama' f'widnejn dal-ġens imsejken: Id-Demm tiegħu jaqa' fuq rasna u fuq ras uliedna![129]

Aquilina donnu qed jgħid li l-Lhud huma msieken għax minkejja s-sekli li għaddew u minkejja t-tbatija li batew bħala "ġens imxerred,"[130] ma jistgħux jaħarbu mid-dnub li wettqu meta qatlu lil Kristu. Barra minn hekk, ir-rumanz seta' jikkundanna bla ebda riżerva dan l-anti-Semitiżmu fost l-Insara li jsemmi hu stess, imma dan ma jagħmlux u jiffoka, minflok, fuq il-"Ħtija" tal-Lhud li xerrdu d-"Demm" ta' Kristu kważi elfejn sena qabel. Aquilina,

li jinħass sew fil-vuċi tan-narratur eterodijeġetiku, jiddispjaċih għal-Lhud u jsejħilhom "ġens imsejken," imma jibqa' l-fatt li ma jikkundannax lill-Insara tal-preġudizzju antik li f'elfejn sena ma rnexxilhomx ifiqu minnu u r-rumanz donnu jipperpetwa l-preġudizzju bir-rappreżentazzjoni fiżika sterjotipika u anti-Semitika tal-"Lhudi."

Hemm xebh interessanti bejn din il-pożizzjoni ambigwa ta' Aquilina u dik ta' Sir Walter Scott f'*Ivanhoe*, rumanz storiku b'element nazzjonalistiku tal-1819 li Wallace Ph. Gulia jgħid li jiftakar fih meta jaħseb fil-karattru tax-xiħa ta' Wied Għafrit ta' Aquilina[131] – Alfred Degabriele jistqarr li Scott kellu influwenza kbira fuq ir-rumanziera Romantiċi Maltin,[132] waqt li Briffa jistqarr li Scott influwenza lil Aquilina fil-kitba tar-rumanz.[133] F'*Ivanhoe*, bħal f'*Taħt Tliet Saltniet*, hemm negozjant Lhudi li jislef il-flus, Isaac of York, u bintu s-sabiħa b'karattru nobbli, Rebecca, *"the most intellectually formidable as well as most courageous character;"*[134] l-istess formula narrattiva ta' missier Lhudi rgħib, bint sabiħa u konverżjoni ta' Lhudija għall-Kristjaneżmu nsibuha f'*The Jew of Malta* ta' Marlowe. Għal ħafna qarrejja fis-seklu 19, il-Lhud kienu l-attrazzjoni ewlenija tar-rumanz.[135] Fid-daħla tiegħu, għalkemm Scott jinsisti li l-Lhud huma bnedmin bħall-Insara, jippreżentahom xorta waħda bħala ftit strambi, differenti, u f'aspetti mill-karattru ta' Isaac, missier Rebecca, jirrepeti l-isterjotipi tal-karattru Lhudi tad-drama, bħal *The Merchant of Venice* ta' Shakespeare: *"Scott gives Isaac the stock cowardice and avarice of the stage Jew,"* bħal f'kapitlu 10 fejn in-narratur jgħid dwar il-*"habitual love of gain"* tiegħu,[136] iżda meta jiġi biex jagħżel bejn bintu u l-flus, jagħżel lil bintu.[137] Fid-dinja ta' *Ivanhoe*, maħkuma minn maskilità ħarxa kif jgħid il-kumment promozzjonali ta' edizzjoni partikulari tal-ktieb, il-Lhud javviluhom u jippersegwitawhom.[138] Is-sentiment anti-Semita jinħass f'ħafna mumenti fir-rumanz, bħal f'kapitlu 5, li jibda bi kwotazzjoni dwar l-umanità tal-Lhud meħuda minn *The Merchant of Venice*. Kif jitfaċċa Isaac il-Lhudi fis-sala tal-ikel, is-superjur tal-patrijiet (Abbot) irodd is-salib għax jinħasad u jiskandalizza ruħu li fosthom hemm *"an unbelieving Jew"* u l-Kavallier tat-Templari jsejjaħ lil Isaac *"a dog Jew,"*[139] imma Cedric, il-missier Sassonu ta' Ivanhoe, isikket lill-mistednin tiegħu għax jargumenta li jekk il-Ġenna kellha l-ħila tissaporti nazzjon sħiħ ta' *"stiff-necked unbelievers"* għal snin twal, huma ma kellhomx għalfejn jarawha bi kbira li jissaportu l-preżenza ta' Lhudi wieħed għal ftit sigħat. *"But I constrain no man to converse or to feed with him."*[140] Iżda Rebecca, "eroina sublimi" li l-qarrejja kollha tas-seklu 19 kienu jaduraw, hija meqjusa bħala antenata tal-Lhud nobbli li jidhru fir-rumanzi Vittorjani ta' Disraeli u George Eliot. *"She, in particular,*

represents the Jews as figures far more potent than scapegoats whose rejection from the body politic guarantees its cohesion (although they are also that)." Rebecca tirrappreżenta l-Lhud bħala nies b'karattru sod li kapaċi jirreaġixxu għall-persekuzzjoni tal-Insara billi jintrabtu aktar mat-tradizzjonijiet tagħhom. U Scott ma jagħżilx it-triq tal-konverżjoni għall-karattri Lhud tiegħu, kif għamlu ta' qablu: *"Scott eschews the solution of conversion, ubiquitous in plots involving Jewish characters before his own. Such intransigence becomes heroic when Rebecca refuses the Grand Master's offer of her life in return for baptism."*[141] Fil-Lhud ta' *Ivanhoe* hemm awtentiċità superjuri fil-valur kulturali tagħhom minħabba l-kundizzjoni tagħhom bħala eżiljati. *"Their loss of a homeland obliges them to reconstitute Zion as a purely spiritual property."*[142] F'dan is-sens, hemm differenzi importanti fil-missier u l-bint Lhudija u l-mod kif jittrattawhom l-Insara fir-rumanz ta' Scott u fir-rumanz ta' Aquilina. Duncan jargumenta, però, li fl-aħħar tar-rumanz, l-esklużjoni ta' Rebecca, umli u qalbha tajba, mid-dinja ta' Ivanhoe (li jiżżewweġ lil Rowena maħkuma mill-vanità tagħha) u l-għeluq ta' Nsara li jitħalltu ma' Nsara biss u li l-uniku fil komuni bejniethom huwa l-anti-Semitiżmu, jillimita l-futur tal-Ingilterra.[143] Fil-każ ta' Aquilina hemm il-"qtil" ta' Ebeneżer u l-konverżjoni ta' Ester li jxejnu l-Lhud u jwarrbuhom mill-Malta ideali u kulturalment magħluqa (għajr għall-preżenza kolonjali ta' Mrs Flemington) li biha l-awtur jiċċelebra tmiem ir-rumanz.

F'*The Jew of Malta*, xogħol li Aquilina, li kien midħla sew tal-letteratura Ingliża, żgur li kien jafu sew,[144] jidher li Marlowe pprova jxejjen l-anti-Semitiżmu fost l-udjenza tiegħu, bħalma donnu jipprova jagħmel Aquilina, billi jikkuntrasta lil-Lhudija Abigail, nobbli u ġenwina, ma' missierha Barabas. Anna Beskin targumenta li permezz ta' Abigail Marlowe għandu l-opportunità li juri li hemm ukoll Lhud tajbin. *"However, he alienates her from her religion; the audience no longer sees 'Jewishness' as a part of Abigail's identity. Instead, Abigail, a virgin nun, is the 'good Christian,' who is then killed by her own father, the 'evil Jew.'"*[145] Għaldaqstant, bħal fil-każ ta' Ester ta' Aquilina, il-Lhudija t-tajba inevitabbilment tiċħad il-Ġudaiżmu tagħha u tħaddan il-fidi Nisranija, li għall-kuntrarju hija meqjusa bħala r-reliġjon it-tajba. Imma Aquilina lil Ester jibqa' jsejħilha Lhudija sal-aħħar, donnha lanqas il-konverżjoni ma tista' tnaddfilha din it-tebgħa ta' ġensha minn fuq l-identità tagħha. Iżda hemm xebh ieħor interessanti bejn Ester u Abigail, iż-żewġ karattri nisa li kellhom jagħtu idea iktar pożittiva tal-Lhud: it-tnejn li huma m'għandhomx identità jew status soċjali lil hinn mir-rabta tagħhom mal-irġiel. *"Abigail introduced herself to the nuns as 'the hopeless daughter of a hapless Jew.'"* Għaliha ħajjitha kienet

marbuta ma' missierha, u r-raġel li kienet tħobb, Mathias, jirreferi għaliha bħala *"the rich Jew's daughter."* Xin-li Zhao ssostni li *"She never deemed herself as an individual or a person with thought."*[146] Ester, min-naħa l-oħra, tgħix fid-dell ta' missierha Ebeneżer u wara tal-għarus tagħha Ġanni. Identità tagħha donnha m'għandhiex: la għandha vuċi li tagħrafha u lanqas karattru determinanti, u għaldaqstant tidher bħala biċċa pjuttost insinifikanti fid-disinn ġenerali ta' Aquilina. F'dan is-sens żgur li m'għandhiex il-kwalitajiet meħtieġa biex tegħleb l-anti-Semitiżmu Malti.

Fix-xena li tintroduċi liż-żewġ personaġġi Lhud ta' Aquilina donnu hemm ħjiel tal-persekuzzjoni li l-Lhud kienu qegħdin isofru fil-Ġermanja Nazista u fi bnadi oħra tad-dinja, persekuzzjoni li f'Malta tas-sajf tal-1935, meta Aquilina kiteb ir-rumanz, kienet magħrufa fost min kien jaf jaqra għax il-gazzetti kienu qegħdin jirrapportaw dak li kien qed jiġri barra minn Malta b'ċerta prominenza. Għax "is-sekli jitbiddlu, u titbiddel il-ħajja politka ta' ġnus oħra" imma d-destin tal-Lhud jibqa' l-istess, dak ta' vittmi ta' ħaddieħor minħabba d-dnub antik tagħhom.[147]

L-idea tal-Lhud li jagħti r-rumanz toħroġ aktar fid-dieher meta n-narratur jiddeskrivi lil bint il-Lhudi, Ester, isem li jfisser "stilla" u li fil-Bibbja jirreferi għal mara Lhudija li laħqet sultana tal-Persja u ħelset 'il ġensha mill-qerda.[148] Skont id-dizzjunarju tal-Bibbja ta' Easton tal-1897, fil-Kotba Mqaddsa Ester hija mara reliġjuża ħafna, ta' fidi kbira, patrijottika, kuraġġuża, attenta u fl-istess ħin ta' rieda soda. *"There must have been a singular grace and charm in her aspect and manners, since 'she obtained favour in the sight of all them that looked upon her' (Esther 2:15)."*[149] Fir-rumanz Ester hija "xbejba bla ħjiena" li "donnha warda safja f'bur, bla ħtija, qatt għadu ma laħaqha l-waħx tal-Id il-Ħamra." Aquilina jgħid li hi ma kienx jistħoqqilha l-kundanna minħabba l-qtil ta' Kristu, u fuqha, fil-fatt, "iddiet bosta drabi l-ħniena u l-maħfra tal-Imgħallem Lhudi li beka l-qerda ta' Ġerusalemm;" Ester ma kienx jistħoqqilha l-kundanna li rċieva missierha – kundanna li donnha fil-każ tiegħu kienet iġġustifikata għax kien iġib ruħu bħal dawk li sallbu 'l Kristu. Hi ma kinitx iġġarrab "il-biża' ta' min jaf li hemm Id Ħamra bid-Demm bla Ħtija tilħqu kull fejn imur bis-saħta li talbu fuqu missirijietu."[150] Aquilina donnu qed jgħid li l-poplu Lhudi kellu jibqa' jħoss il-kuxjenza tniggżu minħabba l-qtil ta' Kristu. L-impressjoni li l-Lhud iridu jkompli jħallsu għal dak li seħħ elfejn sena qabel ir-rumanz jikkonfermaha meta jgħid li f'qalb Ġanni tnisslet ħniena kbira għat-tfajla Lhudija. "Tgħid id-Destin ħafrilha d-dnub li mhux tagħha?" Dil-mistoqsija donnha timplika li d-dnub huwa ta' niesha imma mhux tagħha.

Forsi għalhekk hi tikkonverti. Barra minn hekk, il-fatt biss li r-rumanz jistaqsi din il-mistoqsija, li jirriproduċi l-akkuża anti-Semitista ewlenija, huwa xhieda li dan il-preġudizzju huwa ħaj mhux biss fost il-poplu Malti taż-żmien li fih huwa ambjentat ir-rumanz, jiġifieri tmiem is-seklu 18, imma anki fir-rumanz innifsu u ż-żmien li fih inkiteb, fis-snin tletin tas-seklu 20. Elfejn sena wara l-mewt ta' Kristu, ir-rumanz għadu jħoss il-ħtieġa li jikkummenta b'dan il-mod: "Jista' jkun li l-Mislub sa jħassar iċ-ċapsiet ta' demm aħmar, id-demm bla ħtija, mill-Ktieb ta' Ħajjitha. Jekk Hu jħassar dawn it-tiċpisiet, Ester minnufih toħroġ mill-għaqda msawta tal-ġens Lhudi."[151] Għar-rumanz, kull persuna Lhudija titwieled awtomatikament fl-"għaqda" ta' ġens imċappas bid-dnub ta' elfejn sena qabel u f'ħajjitha dik il-persuna trid tara kif se tinfeda minn dak id-dnub marbut speċifikament mal-ġens Lhudi. Skont din l-interpretazzjoni anti-Semitista, kull tarbija Lhudija titwieled bid-demm ta' Kristu mċappas magħha. Fir-rumanz, Ester tinfeda minn dan id-dnub antik billi tiċħad ir-reliġjon tagħha, u għalhekk sa ċertu punt in-nisel Lhudi tagħha, u tikkonverti għall-Kattoliċiżmu. Nafu li storikament, il-Lhud kienu jeħduha qatta bla ħabel kontra dawk fosthom li kienu jikkonvertu. *"Not unnaturally Jews manifested strong feelings of hostility and profound antagonism at the conversion of their co-religionists to Christianity."*[152] Minkejja dan, ir-rumanz jagħti l-impressjoni li kienet deċiżjoni pjuttost naturali għal tfajla "tajba" bħal Ester.

Meta Ebeneżer, isem Ebrajk li jfisser l-ewwel ġebla, tal-pedament, jew ġebla tal-għajnuna,[153] ried jaħrab mill-ħlas li kellu jagħmel, ipprova jirbaħ is-simpatija ta' Alessandru billi jaħlef fuq "Alla ta' Abram u ta' Ġakobb,"[154] u b'dan il-mod ir-rumanz jittrasmettilna l-falzità tal-fidi tiegħu, u donnu tal-fidi Lhudija kollha kemm hi – fil-fatt Ester it-tajba tiċħad il-fidi Lhudija. Għajnejh żgħar huma ta' "qattus ħalliel" u "dak imnieħru mgħawweġ bħal ta' seqer u ħalqu nofsu bla snien."[155] Ebeneżer tant huwa personaġġ ħażin li saħansitra lest li jesponi lil bintu għall-periklu biex jipprova jsalva ġildu waqt li hi tigdeb biex tgħatti għawaru. Ħin minnhom Ġanni "qegħdilha sewwa l-faxxa safra li kienet waqqgħetilha fuq raqbet għonqha;" din il-faxxa terġa' tissemma fil-kuntest tal-ħsieb ta' Ester li Ġanni m'għajjarhiex b'ġensha imma "qegħdilha sewwa l-faxxa safra." Ester "ħasbet li ħadd ma sata' jħobb lil bint Lhudi." In-narratur jistaqsi: "Tgħid il-Mislub, li hi ma kinetx taf bih, għadirha u neħħa s-saħta miruta minn fuq rasha?"[156] Fir-rumanz in-narratur kontinwament jiġbdilna l-attenzjoni għar-rabta bejn il-Lhud u t-tislib ta' Kristu. Fl-istess ħin, donnu biex jifdi lil din il-Lhudija differenti, għax qalbha tajba, mid-dnub faħxi li twieled magħha, in-narratur jindikalna mill-ewwel li, minkejja l-mibegħda

ta' missierha li jqis lill-Insara bħala "l-għedewwa tagħna,"[157] hi tħoss affinità istintiva mal-Madonna tad-Duluri li bħala omm Kristu kienet l-aktar li sofriet it-tislib tiegħu. F'Ester, "il-ħniena ta' Ġanni fetħet il-bibien tad-dawl" u meta ħarset madwarha f'dar Alessandru "għajnejha," bħal tal-Ħalwenija Musulmana, "waqgħu fuq inkwatru tad-Duluri" – anki l-ateu Ugo ta' Emilio Lombardi jinġibed lejn il-figura tal-Madonna tad-Duluri.[158] Meta Ester tistaqsi lil Ġanni min kienet dik il-mara fl-inkwatru, id-diskors narrattiv jerġa' jaqa' fuq il-ħtija tal-Lhud u n-narratur jimplika li t-tfajla ma kinitx taf bil-ħtija li kellha bħala Lhudija minħabba l-qtil ta' Kristu. Elfejn sena wara l-mewt ta' Kristu, in-narratur isemmi "l-għajta" tal-antenati ta' Ester "beżgħana mill-Ħaqq tal-Mislub."[159]

Hemm referenza oħra għall-faxxa safra meta Ġanni jiftakar fil-laqgħa tiegħu ma' Ester u jerġa' jismagħha "tiżżih ħajr talli qegħdilha l-faxxa li kienet iżżommilha x-xuxa flokha."[160] Wettinger jispjega li minkejja li l-Lhud u l-Insara Maltin kienu jaħdmu flimkien fil-qasam militari, l-impressjoni hi li ż-żewġ komunitajiet kienu separati minn xulxin, u s-sinjal distintiv li kellhom jilbsu l-Lhud fil-Gżejjer Maltin u jimmarkaw il-proprjetà tagħhom bih anki fis-seklu 15 kien xhieda kontinwa ta' din il-firda.[161] Il-kaptan Grieg Markoras, li fuq il-bastiment tiegħu kellu jitla' Vassalli meta ħarab minn Rikażli għal Salerno, jgħid lil Ebeneżer li "intom il-Lhud kull fejn tkunu tistagħnew għax tisolħu n-nies! Intom għad iġġibu d-dinja f'idejkom!" akkuża oħra tipika tal-anti-Semitiżmu. U l-Lhudi jaqbel ma' din il-previżjoni u jsostni li "Aħna għad inkunu l-ħakkiema tad-dinja. Int qatt ma qrajt il-kotba tagħna?"[162] Imbagħad, fi stqarrija straordinarja li tfakkarna fin-nuqqasijiet tal-karattru Lhudi Ġakobb Metternich tar-rumanzier Emilio Lombardi,[163] kontemporanju ta' Aquilina, in-narratur ta' *Taħt Tliet Saltniet* jistqarr li "r-regħba kienet u tibqa' l-aqwa arma f'negozjant Lhudi," u l-kapitlu XX jispiċċa b'din l-istqarrija tan-narratur.[164]

Skont *Il-Berqa* tad-19 ta' Awwissu, 1935, il-Ministru tal-Propaganda fil-gvern ta' Hitler, Dr Goebbels, għamel din l-istqarrija: "Aħna lil-Lhud nafuhom tajjeb, nafuhom bħala Komunisti, bħala bankieri, nies li japprofittaw ruħhom minn kull kriżi ċkejkna li tinqala' fil-kummerċ biex jistagħnew."[165] U skont *The Times of Malta*, l-ewwel persekuzzjonijiet vjolenti tal-Lhud fil-Ġermanja bdew fil-bidu tas-snin tletin, tliet snin qabel ma nkiteb ir-rumanz. *"Ever since the first violent pogrom of Jews occurred in Germany about three years ago the propaganda machine of the Nazi Party has hummed with activity [...]."*[166] F'Malta anti-Nazista, żgur li l-kittieba kienu konxji ta' dak li kien qed jiġri lil-Lhud barra minn Malta u dan forsi seta' jixpruna lil kittieb miftuħ bħal Aquilina biex ma jirriproduċix l-isterjotipi magħrufa u mifruxa fil-letteratura dwar il-Lhud. Fil-kontinent Ewropew jingħad li

l-attakk feroċi tan-Nazisti kontra l-Lhud seħħ fi klima ta' opinjoni pubblika diġà influwenzata minn sekli ta' ostilità Nisranija kontra r-reliġjon u l-poplu Lhudi.[167] "Għall-qligħ u tbixkil" jikteb Aquilina fir-rumanz tiegħu, il-Lhudi Ebeneżer kien "isemmi fil-batal isem Jaħwe u Abram u Ġakobb ma' kull nifs li jieħu."[168] Ebeneżer jgħid lil Alessandru li feraħ meta l-Kavallieri telqu minn Malta għax magħhom "marru l-liġijiet kontra tagħna u marret il-faxxa safra tal-għajb minn ras binti."[169] L-editt tal-1775 tal-Papa Pawlu IV kontra l-Lhud kien ikkonferma projbizzjonijiet qodma, bħal dik li l-Lhud ikollhom kopji tat-testi sagri tagħhom, u daħħal mill-ġdid is-sinjal distintiv li kellu jintlibes mil-Lhud – il-kodiċi ta' Vilhena ordna li l-Lhud kellhom jilbsu faxxa safra ma' rashom li tidher sewwa u ma kellhomx jilbsu kappell, u dawk li kienu jinqabdu jiksru dawn il-liġijiet kienu jew isawtuhom bil-frosta jew jagħmluhom skjavi.[170] Barra minn hekk, Papa Pawlu IV daħħal liġijiet inġusti ġodda, fosthom li ħadd ma seta' jimxi wara t-tebut tal-persuna Lhudija mejta u fuq il-qabar fiċ-ċimiterju ma seta' jkun hemm ebda kitba jew lapida. Il-Papa ordna wkoll li l-Insara ma kellhomx jaqdu lil-Lhud, jew jitħaddtu magħhom, jew inkella jieklu fl-istess post magħhom; u l-Lhud ma setgħux jorqdu barra mill-*ghetto*.[171] Ir-rumanz jirrikonoxxi l-preġudizzju tal-Insara kontra l-Lhud meta jgħid li lil Ester, "ix-xorti ħażina għallmitha tibża' mill-Insara;"[172] u meta saret taf lil Ester, oħt Ġanni "ċanfret lill-ħmerijiet ta' rasha meta ħasbet li ħliqa ħelwa bħal dik sata' jkollha jdejha mċappsin bid-demm."[173] Imma ħdejn il-karikatura fiżika u karatterjali ta' Ebeneżer bħala l-Lhudi "tipiku" u l-assoċjazzjoni kontinwa tal-Lhud mal-qtil ta' Kristu, ir-riferimenti fir-rumanz għall-preġudizzji tal-Insara kontra l-Lhud jinħassu dgħajfa. Fil-fatt hawnhekk, ir-rumanz iwaħħal fix-"xorti l-ħażina," mhux fl-Insara Maltin, donnu l-preġudizzju huwa ġustifikat u din ix-xebba innoċenti hija eċċezzjoni. Barra minn hekk, anki fix-xena mqanqla li fiha Ġanni jissogra ħajtu biex imur il-Birgu u jagħtiha l-aħbar li miet missierha, ir-rumanz jiddepersonalizzaha billi jerġa' jirreferi għaliha, tliet darbiet, bħala "l-Lhudija" (waqt li Ġanni, kif tistenna f'xena bħal din, imma anki b'mod konxju, isejħilha b'isimha).[174] "Iż-żagħżugħ triegħed quddiem dik il-Lhudija sabiħa, tafa' dirgħajh madwarha, wiċċu ma' wiċċha, u biesha."[175] Donnu biex jiġġustifika din il-laqgħa intima ta' Nisrani ma' Lhudija, ir-rumanz jgħidilna li dakinhar stess Ester ftakret fil-"Mara tal-Qalb Minfuda,"[176] kif issejħilha l-Ħalwenija,[177] u "fit-talb tagħha talbet il-ħniena mingħandha u mingħand Ġesù, Alla ta' Ġanni," għax fl-imħabba "bdiet tħoss li Kristu kien eqreb lejn il-bniedem minn Jaħwe l-qalil ta' missierha. Terġa' Kristu ta' Ġanni kien Lhudi bħalha."[178] Barra minn hekk, in-narratur jinqeda b'Lhudija stess biex jistqarr li Ġesù ta' Ġanni huwa superjuri għall-Jaħwe tal-Ġudaiżmu.

Ebeneżer u l-Ġens Kollu

F'waħda mill-iktar xeni koroh fir-rumanz, Ebeneżer qed jisraq oġġetti ta' valur mill-iġsma ta' dawk li mietu fit-taqbida kontra l-Franċiżi f'Ħaż-Żabbar. Ħin minnhom siequ tispiċċa f'għadira demm. "Miġnun, qisu ħass ruħu mgħarrax minn xi ħaġa, infexx jidħak, għolla jdejh 'il fuq bi dwiefru twal qishom ta' seqer u, 'Kemm hu sħun demm l-Insara, Jaħwe,' għajjat. 'Ġagħalhom jieklu lil xulxin biex ma jibilgħux lill-poplu tiegħek!'"[179] Waqt li l-Lhudi, aktarx minħabba d-dnub hekk imsejjaħ ta' nislu u mhux sempliċiment minħabba l-karattru ta' għajb tiegħu personali, m'għandu ebda rispett lejn id-demm tal-Insara u donnu lanqas tal-bnedmin inġenerali, l-Insara Maltin ixxuttaw l-għadajjar tad-"demm sabiħ u mqaddes tal-bniedem li ħadd ma jagħmel bħalu ħlief Alla."[180] Kważi f'kull xena li fiha jidher Ebeneżer hemm riferiment għall-qtil ta' Kristu mil-Lhud jew għall-animosità bejn ir-reliġjon Lhudija u dik Nisranija. Minkejja li jistqarr mod ieħor, ir-rumanz ma jirnexxilux jinqata' mill-preġudizzju tal-Insara kontra l-Lhud bħala l-għedewwa pereċċellenza tagħhom, bħala dawk li wettqu l-ikbar dnub li tista' timmaġina.

Wara li jisparalu u joqtlu, mingħajr ma jkun jaf min hu, Ġanni "ħares lejh immeżmeż u tqażżu, u xħin rah jiftaħ ħalqu u jaqla' ruħu ħass li l-art strieħet minn duda moqżieża."[181] Ir-rumanz jagħti lil Ebeneżer il-mewt li jidhirlu li ħaqqu, imma jinqeda b'inċident sfortunat fil-mument l-aktar moqżież ta' ħajjet il-Lhudi biex jeħlisna minnu mingħajr ma jkun hemm konsegwenzi negattivi għan-Nisrani Ġanni li joqtlu: ir-rumanz u l-qarrejja tiegħu jagħmlu tabirruħhom li, għalkemm huma kuntenti li ħelsu minn Ebeneżer, mhumiex jifirħu li nqatel, għax il-qtil mhuwiex att li għandhom jifirħu bih l-Insara, u lanqas ma jistgħu jinkoraġġixxu t-tpattija. Fl-istess ħin ir-rumanz u l-qarrejja tiegħu għandhom kull dritt jgħidu li Ġanni, l-eroj li naddfilhom il-komunità Nisranija tagħhom minn dan il-"ħmieġ," ma wettaqx omiċidju għax irreaġixxa b'mod leġittimu f'mument ta' gwerra kontra att li kien qed iżeblaħ lill-mejtin tan-naħa tiegħu. Barra minn hekk, Ġanni jisgħobbih minn dak li għamel, imma mhux għall-vittma, li skont ir-rumanz ma jistħoqqlu ebda ħniena; Ġanni jisgħobbih minħabba bint il-vittma, li hu miġbud lejha u li fiha għandha diġà ż-żerriegħa tat-tjubija u għalhekk tal-fidi Nisranija.

Ir-rumanz jorbot l-att individwali diżgustanti ta' Ebeneżer li jneżża' lill-ġellieda mejtin mill-ftit ġid li kellhom fuqhom ma' dik li f'għajnejn l-Insara hija l-ħtija kollettiva tal-ġens mibni fuq it-twemmin Lhudi u għaldaqstant mad-dejn li l-Lhud għandhom mal-Insara. L-akkuża tal-Insara hija inġusta u

għalkollox kontra l-kelma u l-ispirtu tat-twemmin ta' Kristu (u tar-rumanz) li jipprietka l-imħabba, il-maħfra u l-awtokritika, imma r-rumanz jinsisti fuq din l-akkuża. Id-distanza mhux biss reliġjuża u kulturali imma anki umana bejn il-Lhud u l-Insara tisseddaq bid-difna separata ta' Ebeneżer, li peress li ma kienx Nisrani l-Maltin ħaffrulu ħofra kbira ġo għalqa anonima u difnuh fiha.[182] Ester il-Lhudija tersaq lejn Ġanni n-Nisrani, u eventwalment issir ħaġa waħda miegħu, għax kienet bħall-Maġi li marru wara l-kewkba biex ifittxu l-Mibgħut,[183] għax "daret għad-din Nisrani."[184] Fix-xena tas-serq ta' Ebeneżer mill-iġsma tal-mejtin, b'għajnejh fuq il-ġisem mejjet ta' għarusa li jisirqilha l-ħannieqa tad-deheb imdawra ma' għonqha, il-Lhudi jgħid bid-daħka: "Tħallas Jaħwe mill-Insara li jemmnu fil-qdusija u fil-paċi, u jgħajru lilna xewwiexa u qattiela!" Sentenza wara r-rumanz jerġa' jassoċja lil Ebeneżer mad-disprezz lejn Alla u r-reliġjon Nisranija: "Reġa' ħares madwaru bħalma jagħmel il-ħalliel beżżiegħi li jidħol biex jisraq it-tempju t'Alla."[185]

Minkejja li jikkonferma l-konnessjoni sterjotipika tal-Lhud mal-flus meta jistqarr li kien "jaf jitħallas," ir-rumanz ta' Aquilina jippreżenta f'dawl pjuttost pożittiv lit-tabib Lhudi tal-Ġermanja li jipprova jfejjaq lill-armla ta' Vangu. Kien raġel qsajjar, b'nuċċali daqsiex, leħja twila bajda u barbetti ħoxnin, imma kien imsemmi għall-għerf tiegħu u ma kellux il-fattizzi li l-anti-Semiti jassoċjaw mal-Lhud u li jidhru sew f'Ebeneżer. Xi tobba għajjura qalgħu xnigħat koroh fuqu, xnigħat li jixhdu, skont Aquilina, kemm kien mifrux l-anti-Semitiżmu f'Malta ta' tmiem is-seklu 18, fosthom li "kien joqtol it-trabi biex jitqarben b'demmhom," imma l-fejqan tal-morda, jgħidilna n-narratur, "għajjeb dawn ix-xnigħat," u l-"aħjar djar f'Malta baqgħu jsejħu lilu."[186] Nafu li fis-seklu 18, u matul iż-żmien tal-Ordni f'Malta, l-ilsiera ma kellhomx permess jaħdmu bħala tobba u fl-isptar tal-Ordni aktarx li kien hemm biss tobba Nsara u persuni ħielsa, imma dan ma jfissirx li l-ilsiera ma kinux jagħmlu x-xogħol ta' tobba. Eventwalment, però, l-awtoritajiet reliġjużi tal-Gżejjer Maltin ma ħallewx lit-tobba Lhud, anki dawk li ma kinux ilsiera, jikkuraw pazjenti Nsara.[187] Fil-bidu tas-snin tletin tas-seklu 20 il-gazzetti Maltin kienu qed jiktbu dwar il-persekuzzjoni bla heda tal-Kattoliċi u l-Lhud min-Nazi fil-Ġermanja, u għalhekk jista' jkun li t-tabib Lhudi tal-Ġermanja li jsemmi r-rumanz Aquilina immaġinah wieħed mil-Lhud li kellhom jitilqu minn pajjiżhom, il-Ġermanja.[188] Skont it-*Times of Malta*, fl-1933 il-Gran Brittanja wiegħdet iktar minn elf permess għal Lhud mill-Ġermanja li riedu jemigraw lejn il-Palestina;[189] u fl-1934 biss, skont *Il-Berqa*, emigraw 15,042 Lhudi u Lhudija mill-Ġermanja għall-Palestina.[190] Lejn l-aħħar tas-snin tletin, jidher li Lhudi Ġermaniż ipprova

jibqa' Malta b'mod klandestin billi jaħrab minn fuq il-vapur li kien fil-Port il-Kbir imma nqabad u l-awtoritajiet riedu jiddeportawh.[191] Fl-1935 il-Lhud Pollakki ħadu bosta inizjattivi biex jgħinu lil-Lhud ippersegwitati, fosthom fasslu pjanijiet għal kolonja ta' Lhud fl-Ekwador,[192] u bojkot ta' prodotti Ġermaniżi.[193] L-40,000 Lhudi u Lhudija ta' Manchester kienu diġà bdew jibbojkotjaw dawn il-prodotti "bħala protesta kontra l-persekuzzjoni tar-razza tagħhom" fi Frar tal-1934.[194] Fil-gazzetti Maltin tal-1934, sena qabel ma nkiteb ir-rumanz *Taħt Tliet Saltniet*, kienu qed jidhru wkoll artikli dwar il-persekuzzjoni vjolenti tal-Lhud f'artijiet oħra, bħat-Turkija.[195]

Skont *Il-Berqa* tat-28 ta' Awwissu, 1935, "Il-Karriera tal-Akbar Għadu tal-Lhud," Ġulju Streicher, bdiet proprju bl-akkuża medjevali infondata li tissemma fir-rumanz li l-Lhud jużaw demm ħaddieħor għall-funzjonijiet reliġjużi tagħhom. F'April tal-1926, f'raħal qrib Nuremberg fil-Ġermanja, instabu l-katavri mbiċċrin ta' żewġt itfal. Minkejja li ħaddiem żagħżugħ ġie arrestat u stqarr il-ħtija tiegħu, fid-distrett twaħħlu kartelluni li akkużaw lil-Lhud bil-qtil ta' dawn it-tfal biex jieħdu demmhom għall-funzjonijiet reliġjużi tagħhom. L-awtur ta' dawn il-kartelluni, Streicher, weħel il-ħabs minħabba l-fama ħażina li xerred dwar il-Lhud reliġjużi. Fl-ewwel ta' April, 1933, Streicher, bħala wieħed mill-iktar segwaċi fidili ta' Hitler, organizza l-bojkot kontra l-Lhud mal-Ġermanja kollha.

Joe Felice Pace, li għal ħafna snin ħadem mill-qrib ħafna miegħu, jgħid li Aquilina kellu simpatija lejn il-Lhud minħabba l-olokawst (ix-*Shoah*). Felice Pace jara l-anti-Semitiżmu fir-rumanz bħala xhieda tal-kultura taż-żmien li fih huwa ambjentat u jgħid li f'Malta tal-bidu tas-seklu 20 is-sentiment anti-Semita kien qawwi. Felice Pace jistqarr ukoll li Aquilina kien jirrispetta ħafna l-Iżlam u l-Musulmani u kien jgħid li "dawn biċċiet minnhom ituna eżempju,"[196] u dan juri li Aquilina ma kienx bniedem magħluq. Tant ma kienx meqjus bħala anti-Semita Aquilina li Ġużè Cassar Pullicino, fil-ktieb tiegħu dwar *Aquilina u l-Malti*, jgħid li meta ħareġ kien hemm min ra r-rumanz tiegħu bħala "propaganda favur il-Lhud." Din l-osservazzjoni ta' Cassar Pullicino tagħtina ħjiel tal-ambjent kulturali li fih inkiteb u ntlaqa' *Taħt Tliet Saltniet*. "Ftit kienu li daħlu fl-ispirtu tar-rumanz; ħafna fehmuh u fissruh ħażin u fil-klima politika ta' dak iż-żmien raw fih jew propaganda favur il-Lhud jonkella tifħir ta' ideoloġija mħaddna mill-Ħomor jew mis-Soċjalisti."[197]

Nafu mill-kitba tiegħu li Aquilina kien jammira lil-Lhud minħabba l-mod kif ħadu ħsieb il-lingwa qadima tagħhom, lingwa li Aquilina studja

meta kien student fl-Università ta' Londra fis-snin tletin. F'editorjal li kiteb għal *Leħen il-Malti* tal-1967 li fih jistaqsi jekk il-Maltin għadhomx b'mentalità kolonjali, Aquilina jfaħħar "il-kburija li l-ġens ta' Iżrael iħoss għal ilsien Lhudi li qajmu mill-imwiet u tah l-*istatus* ta' lingwa uffiċjali mitkellma."[198] Aktarx li meta Aquilina ppubblika parti mis-salm tiegħu bil-Malti tal-1937 "Miserere" bil-Lhudi f'pubblikazzjoni tal-1972, kien ferħan u kburi li xogħlu, li għandu "mis-salmi tal-Lhud,"[199] kien qed jidher b'din il-lingwa li kien studja u kien jammira. F'Ottubru tal-1937, Aquilina mar Londra biex jistudja fl-Iskola tal-Ilsna Orjentali u Afrikani tal-Università ta' Londra.[200] Hemmhekk jidher li studja l-Għarbi, il-Lhudi u s-Sirjak.[201] Aquilina jiddeskrivi lil Saydon, bniedem li kien jammira ħafna, bħala "Professur tal-Lhudi,"[202] u f'Ġunju tal-1939, Aquilina minn Londra u Saydon minn Malta kitbu lil xulxin dwar l-istudju tal-Ebrajk.[203] Fis-snin tletin Saydon u Aquilina kienu saru jafu lil xulxin sewwa, fost l-oħrajn minħabba l-ħidma tagħhom fl-Għaqda tal-Malti (Università). Aquilina kien involut fl-Għaqda mill-bidu nett, u xogħol tiegħu deher fl-ewwel ħarġa ta' *Leħen il-Malti* fl-1931, waqt li Saydon kien il-President tal-Għaqda bejn Ottubru tal-1931 u Jannar tal-1940.[204] Fir-rumanz tiegħu miktub f'nofs is-snin tletin qabel ma mar jistudja Londra, Aquilina għandu l-karattru ta' Dun Nikol, "qaddis u twajjeb bħall-qaddisin kollha," li, bħal Pietru Pawl Saydon, kellu kuxjenza soċjali qawwija u kien jaf bosta lingwi, fosthom il-Lhudi, li "tgħallmu bħala lsien tal-Għaqda l-Qadima."[205] Għalhekk, f'għajnejn Aquilina, il-Lhudi jidher bħala lingwa marbuta mat-twemmin Nisrani (f'dal-każ it-Testment l-Antik) u mhux miftuma minnu jew saħansitra f'oppożizzjoni miegħu.

F'editorjal li kiteb għal ħarġa ta' *Leħen il-Malti* tal-1946 li jibda bil-kliem li għoġbu ħafna tal-"filosfu Lhudi Henri Bergson, li m'ilux li miet, u li dan l-aħħar bintu saret Kattolika," Aquilina jikteb dwar kif in-Nazisti, taħt it-tmexxija ta' Rosenberg, irriduċew il-Bibbja, "blata tal-Knisja," għal "ktieb tal-Folklore, drawwiet u superstizzjonijiet Lhudin, ktieb razzista Semitiku."[206] Dan juri li wara t-Tieni Gwerra Dinjija, Aquilina, li għamel żmien viċi-editur tal-*Berqa*, kien jikkoreġilha l-Malti u ġieli kiteb l-editorjali tagħha, kien konxju sew mir-razziżmu anti-Semita li xerrdu n-Nazisti fl-ewwel nofs tas-seklu 20.[207] Alfred P. Farrugia, li twieled fl-1936, jgħid li għalkemm ma jafx x'kienet l-attitudni tal-Maltin lejn il-Lhud qabel il-Gwerra, jaħseb li dak li ġara fil-kampijiet tal-konċentrament "żgur li ġiegħel lill-Maltin ikollhom ħniena minn dak li ġralhom il-Lhud taħt in-Nazi."[208]

Lombardi u l-Anti-Semitiżmu Reliġjuż

Rumanz popolari ta' Emilio Lombardi (1881-1956) bl-isem ta' *L-Għama ta' Lourdes* li ħareġ għall-ewwel darba fl-1932, fl-istess perijodu ta' *Taħt Tliet Saltniet*, u mbagħad fl-1958; fl-1985, bħala l-ewwel ktieb fis-sensiela tal-Charles Arrigo Book Club, għax Arrigo deherlu li huwa t-tip ta' rumanz li "l-aktar iħobbu jaqraw il-Maltin, speċjalment il-qarrejja nisa;"[209] u f'edizzjoni riveduta "addattata għal żminijietna" minn Salvino Lombardi fl-2004, u nqara fuq ir-radju,[210] jagħti ħjiel tal-preġudizzji qawwijin kontra l-Lhud f'Malta tas-seklu 20. Minkejja li Briffa jistqarr li *Taħt Tliet Saltniet* għandu "għarfien tal-kumplessitajiet tal-qagħda umana," li ma fih "xejn mis-superfiċjalitajiet tar-rumanzi gotiċi u tal-faxxikli,"[211] u għandu *"powerful characterization,"*[212] dawn iż-żewġ rumanzi ta' Aquilina u Lombardi, bħal *Ivanhoe* ta' Walter Scott, għandhom nuqqasijiet simili fir-rappreżentazzjoni tal-Lhud, u t-tnejn jinqdew b'tipi, b'karattri essenzjalment ċatti. Friggieri jikteb dwar id-"deskrizzjonijiet stilizzati" tal-ġuvni u t-tfajla Maltija fir-rumanz ta' Aquilina. "Huma persuni mbiddla f'oġġetti oħrajn li ħaqqhom l-apprezzament mhux bħala tali, iżda bħala "affarijiet" oħra li jintisġu sfiq fl-identità magħquda ta' ambjent wieħed. Hi stilizzazzjoni li ma tistona b'ebda mod mad-deskrizzjonijiet, forsi stilizzati wkoll, ta' aspetti materjali tal-ambjent raħli."[213] F'*L-Għama ta' Lourdes*, ambjentat l-aktar fi Franza b'nisġa improbabbli u fl-istess ħin prevedibbli u b'karattri ċatti, il-protagonista Lhudi Prussjan Ġakobb Metternich irid jivvendika ruħu minn Kattoliku "ferventi u eżemplari" Franċiż bl-isem ta' Luigi Chancerelle talli ma riedx jgħinu fil-kuntrabandu ta' kotba bi "stampi diżonesti u moqżieża."[214] Minkejja li m'għandux il-fattizzi li l-anti-Semitiżmu sikwit jattribwixxi lill-irġiel Lhud u li jidhru f'Ebeneżer ta' Aquilina – Ġakobb huwa "raġel ftit twil, wiċċu ruxxan u leħja ħamranija mixuta tajjeb"[215] – il-karatterizzazzjoni ta' Ġakobb issegwi t-triq magħrufa: huwa "bniedem kattiv u ta' qalb xierfa" li m'għandu valuri ta' xejn għax minkejja li hu ta' reliġjon Lhudija "tista' tgħid li ma jemmen b'xejn."[216] Fil-fatt ma jdumx ma jintgħażel bħala Gran Mastru tal-Mażuni f'Pariġi. F'Malta fil-lingwaġġ popolari "Mażun" huwa bniedem li ma jemmen b'xejn. Fil-fatt, il-kumpannija tal-Mażuni li tagħżel lil Ġakobb bħala l-kap tagħha tiddikjara "gwerra kontra r-reliġjon u dawk kollha li jħaddnuha" u temmen li Ġakobb, "bniedem Iżraelita,"[217] jista' jmexxi din il-gwerra minħabba li huwa bniedem li "jobgħod kemm jista' lil dawn il-kwalitajiet ta' nies."[218] Ester tgħid lil Arturo li l-Lhudi "qisu indemonjat, m'għandux kwiet... Jobogħduhom wisq lill-Insara..."[219] Il-mibegħda tal-Lhud

għall-Insara hija tema rikorrenti fix-xogħlijiet popolari ta' Lombardi. Fir-rumanz *Is-Sigriet tal-Qrar, jew Il-Ġurament tal-*'Miżerabbli' (1928), stampat ħames darbiet (1928, 1933, 1951, 1967 u 2000) "rakkont sabiħ u oriġinali ta' żmien ir-rivoluzzjoni Franċiża," u "s-segwitu" tiegħu, *L-Iltiema, jew Il-Vittmi tal-*'Miżerabbli' (1928), stampat ukoll fl-1976 u l-2000, l-avukat Lhudi Abram Lameth, imwieled fi Franza, "lejl u nhar ma kienx ħlief jaħseb kif kellu jeqred darba għal dejjem il-qassisin u nies twajba li jżommu magħhom;"[220] u l-kummissarju tal-pulizija "kien jaf li Abram kien Lhudi u li kien ukoll għadu l-aktar qalil tal-qassisin."[221] Fit-tliet rumanzi ta' Lombardi li nirreferi għalihom hawnhekk, il-missjoni distintiva tal-"Lhudi" – dejjem raġel waħdu, bil-karattru perfidu, infami, kiefer u ipokrita tiegħu – hija dik li jagħmel il-ħsara lill-Insara, li jżeblaħ il-fidi Nisranija. L-identità kollha tiegħu tiddependi mill-oppożizzjoni fundamentali, mill-qiegħ għar-reliġjon Kattolika. "Ta' Lhudi li kien," jgħid Fernando dwar Abram Lameth, "ma kienx jemmen li l-qassis ma jista' qatt jgħid dak li jkun sama' fil-Qrar."[222] L-essenza tal-identità ta' Abram Lameth, "ta' Lhudi li kien," tinsab fil-fatt li ma kienx Nisrani. L-impressjoni li tagħti n-narrattiva ta' Lombardi hi li l-Lhud huma essenzjalment dawk li ħaduha kontra l-Kattoliċi; l-identità tagħhom hija kkaratterizzata minn dak li mhumiex u ma jridux ikunu u mill-kuntrarjetà u l-oppożizzjoni tagħhom; hija identità ta' nuqqas, nuqqas ta' identità.

Ġakobb huwa negozjant kbir li "b'ħeffa kbira kien jirnexxilu jagħmel kull tip ta' negozju u mdaħħal f'ħafna soċjetajiet tal-kuntrabandu,"[223] u "Kien jislef ukoll bosta flus bl-użura."[224] Permezz ta' Rebekka, ir-rumanz jgħidilna wkoll li "dak il-Lhudi barra li hu rasu iebsa, huwa makakk wisq."[225] Fl-ewwel kapitlu ta' ħames paġni kollox, ir-rumanz jirreferi għal Ġakobb għal tlettax-il darba, b'mod kważi ossessiv, bħala "Lhudi" jew "il-Lhudi," u dan jibqa' jagħmlu matul ir-rumanz kollu: fl-erba' paġni tat-tmintax-il kapitlu, li jirrakkonta kif Ġakobb jinganna lil Freddie Chancerelle billi jagħwih kontra martu, ir-rumanz jirreferi għal Ġakobb bħala Lhudi sbatax-il darba. Għajr għal Sumara ż-żingara,[226] li hija mara tajba, ir-rumanz ma jidentifika ebda karattru importanti ieħor mar-reliġjon jew mal-ġens tiegħu: ngħidu aħna, ma jitkellimx dwar Luigi Chancerelle bħala "l-Kattoliku." Jgħidilna li huwa Kattoliku, imma ma jirriduċihx għall-identità reliġjuża jew etnika tiegħu kif jagħmel ma' Ġakobb. Għaldaqstant nieħdu l-impressjoni li "l-impustur,"[227] "il-mostru"[228] u l-"lupu aħrax"[229] Ġakobb iġib ruħu b'mod "infami,"[230] "kiefer,"[231] "ipokrita,"[232] "miżerabbli,"[233] u "perfidu,"[234] kif jixlih kontinwament ir-rumanz, għax huwa Lhudi. Il-fatt li huwa wkoll ateu jżid man-natura ħażina tiegħu, imma l-enfasi hija fuq il-fatt li hu Lhudi. Din

l-idea negattiva ħafna tal-Lhud tinħass ukoll fl-edizzjoni tal-2004 "addattata għal żminijietna" minn Salvino Lombardi. Waqt li fil-verżjoni tal-1985 taċ-Charles Arrigo Book Club, il-kelma "Lhudi" tintuża darba fuq il-qoxra ta' wara tal-ktieb, fil-kumment qasir dwar ir-rumanz fuq il-qoxra ta' wara tal-edizzjoni ta' Salvino Lombardi, it-titlu "l-Lhudi" tintuża tliet darbiet, fil-bidu, fin-nofs u lejn l-aħħar. Min editja r-rumanz u min ippubblikah aktarx li ma kienx jinsisti fuq il-fatt li l-viljakk tar-rumanz huwa Lhudi kieku beża' li dan seta' jqanqal id-diżapprovazzjoni tal-qarrejja Maltin.

Ġakobb Metternich jaħmi l-vendetta tiegħu kontra l-familja Kattolika ta' Chancerelle minħabba l-mibegħda tiegħu għar-reliġjon Kattolika u dawk li jħaddnuha. L-insistenza tar-rumanzier fuq ir-reliġjon f'xogħol li huwa essenzjalment ċelebrazzjoni tar-rebħa inevitabbli tal-Kattoliċiżmu fuq kollox u fuq kulħadd, tindika li l-anti-Semitiżmu tar-rumanz għandu għeruq Kattoliċi. Ir-rumanz iqiegħed kontinwament l-Insara Kattoliċi 'l fuq mill-karattri ta' reliġjonijiet oħrajn. Lombardi jidher li ftit li xejn iġerragħ, jew għandu opinjoni tajba tal-Protestanti u t-twemmin tagħhom, li suppost mhuwiex differenti wisq minn dak tal-Kattoliċi. Meta Freddie, imwieled Kattoliku (u għalhekk essenzjalment tajjeb) imma mrobbi bħala Luteran minħabba l-ingann ta' Ġakobb, jiddeċiedi li jikkonverti għall-Kattoliċiżmu, ir-rumanz jgħidilna li "kien nieqes mit-tagħlim fuq Alla" u għalhekk "xejn ma ġab quddiem għajnejh il-ħniena kbira ta' Alla" u "beda jaqta' qalbu li jista' jaqla' l-maħfra mingħandu jekk jindem u jkun lest li jsewwi mill-aħjar li jista' l-ħsara li għamel."[235] Barra minn hekk, peress li Freddie "kien imrobbi bħala Protestant, ma kienx jemmen fit-twemmin tal-Knisja Kattolika" u għalhekk ma setax jifhem kif seta' jagħmel xi ħaġa għal ruħ il-kunjatu tiegħu li kien għadu kemm miet.[236] Skont ir-rumanz, peress li Freddie kien Protestant "qatt ma seta' jniżżilha li taħfer lil min għamillek id-deni."[237] Barra minn hekk, Nora tispjegalu li r-reliġjon Kattolika "hija l-vera reliġjon li tista' twasslek biex taqla' minn Alla l-maħfra ta' dnubietek."[238] Ir-rumanz jistqarr li l-"veri Nsara" huma l-Kattoliċi Rumani, bħal omm u missier Ugo u Freddie, u l-Luterani mhumiex "veri Nsara."[239] Ħjiel ieħor tad-disprezz ta' Lombardi għar-reliġjon Luterana jidher f'kumment li jagħmel dwar Claudio, meta jgħid li "*għalkemm* kien Luteran, donnu r-rimorsi għamlu bih ukoll" (enfasi miżjuda).[240] Lombardi jagħti l-impressjoni li r-reliġjon Luterana hija twemmin bla qalb. Wara kollox, ir-reliġjon Protestanta, li minnha ħareġ il-Luteraniżmu, "kif juri l-isem stess, mhix ħlief protesta ta' ċerti nies li ħaduha kontra l-Knisja appostolika Rumana u ma ridux joqogħdu għat-tagħlim tal-Papa, is-suċċessur ta' San Pietru, u b'hekk ivvintaw setta għalihom." Fi

ftit kliem, "ir-reliġjon Luterana mhix ħlief ir-reliġjon Kattolika mgħawġa kif jaqbel lilhom..."[241] Il-Kattoliċiżmu, mill-banda l-oħra, huwa assoċjat ma' nies sewwa u rispettabbli."[242]

Il-ġerarkija tar-reliġjonijiet kif jippreżentaha dan ir-rumanz ta' Lombardi, bil-Kattoliċiżmu fl-ewwel post u l-Ġudaiżmu fl-aħħar, tista' tinġabar f'dan il-kliem li Freddie jgħid lil martu Nora: "[...] inwiegħdek li nħalli r-reliġjon Protestanta u nsir Kattoliku Ruman bħalek u qatt ma nerġa' nħares lejn wiċċ dak il-Lhudi."[243] Bħal fir-rumanz *Taħt Tliet Saltniet* ta' Aquilina, it-tema tal-konverżjoni għall-Kattoliċiżmu hija fundamentali, tista' tgħid ossessjoni, f'*L-Għama ta' Lourdes* ta' Lombardi. Dawk li jikkonvertu, bħal Ester, il-Ħalwenija, Rebekka, Ugo u Freddie, huma n-nies li fihom hemm diġà ż-żerriegħa tat-tajjeb, xi ħaġa li l-karattri sterjotipiċi Lhud ta' Ebeneżer u Ġakobb Metternich m'għandhomx: għax ir-reliġjon Kattolika hija r-reliġjon it-tajba u r-rakkonti taż-żewġ rumanzi donnhom inkitbu wkoll biex jikkonfermaw it-tjubija intrinsika tal-Kattoliċiżmu Ruman u n-nuqqasijiet fundamentali tar-reliġjonijiet l-oħrajn u iktar u iktar tal-ateiżmu. Bħal Ester bint Ebeneżer ta' Aquilina, Rebekka ta' Lombardi, it-tifla ta' Ugo Chancerelle l-ateu,[244] minkejja li ma trabbietx bħala Kattolika u għalhekk kienet f'"nawfraġju ta' ħażen,"[245] "kienet miġbuda għat-tajjeb" u "kellha qalbha tad-deheb," u għalhekk, inevitabbilment, tikkonverti għall-Kattoliċiżmu u tikkonverti wkoll lil ħabibtha Ester (Ester oħra, bħal ta' Aquilina) u lil missierha Ugo.[246]

F'*L-Għama ta' Lourdes*, Arturo, karattru li kieku llum jitqies bħala Kattoliku fundamentalista minħabba l-mod kif iġiegħel lil Rebekka tikkonverti "bilfors,"[247] jistqarr li "jiena obbligat nitlob għal dawk li mhumiex Insara biex jagħrfu l-verità."[248]

Meta Ġakobb jipprova jġiegħel lil Rebekka, bint il-Professur Chancerelle tbiddel fehmitha li tikkonverti għall-Kattoliċiżmu biex tiżżewweġ Kattoliku, Rebekka twieġbu li bħala Lhudi "imissek temmen b'Alla li ħalqek... Ismek biss imissu jċanfrek għax kif taf aktar minni, inti ġejt imsemmi għal wieħed mill-patrijarki tal-poplu Lhudi, li kien jemmen f'Dak li ħalaq kollox."[249] L-implikazzjoni hi li bħala Lhudi, id-dnub tiegħu tan-nuqqas ta' fidi Kattolika huwa akbar minn ta' ħaddieħor, u dan jixhed il-preġudizzju kontra dan il-ġens għax ifisser li minkejja li għaddew elfejn sena mill-miġja ta' Kristu fid-dinja, lil-Lhudi qed tittrattah b'mod differenti minn ħaddieħor u l-ħażen tiegħu jidher akbar minn tagħhom. Hemm ukoll it-tmiem tar-rumanz. Bħal Ġuda l-Iskarjota,[250] imma għal raġunijiet differenti, Ġakobb joqtol ruħu b'idejh billi jitgħallaq. Imut mewta kerha u solitarja, bħal ta' Ebeneżer, mhux biss biex

dawk li jakkużawh u jeħilsuna minnu ma jkollhomx għalfejn jikxfu għawarhom biex Ġakobb jieħu dak li ħaqqu, imma l-aktar għaliex kien jistħoqqlu mewta kerha. Ġanni wkoll jeħlisna minn Ebeneżer f'ċirkostanzi li jeħilsuh minn kull sens ta' ħtija jew ħtija quddiem il-liġi. Ġakobb imut "b'għajnejh imberrqa" u ddisprat, għax mill-qagħda li sabuh fiha dehrilhom "li wara li ntelaq biex jitgħallaq reġa' bdielu għax idejh sabuhom imqabbdin mal-liżar li tgħallaq bih, iżda sab li kien tard wisq."[251] Fl-aħħar sentenzi tar-rumanz, in-narratur eterodijeġetiku, permezz ta' Ugo li suppost kien jafu sewwa, jerġa' jirreferi għal Ġakobb b'disprezz mhux b'ismu imma bħala "dak il-Lhudi."[252]

Il-Mentalità Kolonjalista tal-Ikkolonizzati

Id-disprezz lejn il-barranin u l-aktar lejn il-Lhud u l-Musulmani fil-letteratura Maltija tas-snin tletin, lejn dawk li mhumiex Insara u Ewropej, jista' jinftiehem skont il-viżjoni Romantika tagħhom li ħolqot u bniet l-identità tal-Maltin f'oppożizzjoni għar-rappreżentazzjoni tagħhom tal-barranin. L-idealizzazzjoni tal-Maltin; tal-ħila u l-qlubija tagħhom; tad-determinazzjoni u l-lealtà tagħhom lejn il-komunità, lejn ir-reliġjon Kattolika u lejn il-kultura u t-tradizzjonijiet tagħhom; l-idealizzazzjoni tal-imgħoddi u kultant tal-preżent tagħhom, seħħet anki permezz tad-demonizzazzjoni tal-barranin, ta' dawk li kienu jitkellmu lsien differenti u kellhom reliġjon u drawwiet differenti. Iktar ma ċerti barranin dehru differenti mill-Maltin f'termini kulturali, l-aktar reliġjużi, iktar kienu jitqiesu bħala għedewwa, bħala theddida.

Hemm spjegazzjoni oħra, "kolonjali", tad-disprezz li wrew il-kittieba Maltin lejn ċerti barranin, speċjalment lejn l-Għarab u l-Afrikani. Fanon jispjega li n-nies ikkolonizzati għandhom tendenza jaraw lill-kolonizzaturi tagħhom bħala superjuri, bħala razza aqwa ta' bnedmin, u għalhekk biex "jikbru" jew "jogħlew" bħalhom l-ikkolonizzati sikwit jaddottaw il-viżjoni tad-dinja tal-kolonizzaturi u l-iskala ta' valur li jagħtu lil ġnus differenti. Jekk fil-viżjoni tad-dinja tal-kolonizzaturi l-Għarab u l-Lhud huma inferjuri, l-ikkolonizzati sikwit jibdew jemmnu li dawn il-ġnus huma fil-fatt inferjuri, u li biex jaffermaw is-superjorità tagħhom l-ikkolonizzati jridu juru li huma kemm jista' jkun differenti mill-ġnus inferjuri u simili għall-ġnus superjuri.

Fir-rumanz ta' Aquilina, minkejja li jidher iktar minn darba u huwa mdaħħal fl-episodju importanti tal-ħarba tal-eroj Vassalli minn Rikażli,[253] l-ilsir Musulman jibqa' bla isem. L-ewwel darba li jidher ningħataw l-impressjoni

li huwa beżżiegħ, impressjoni kkonfermata fix-xena tal-ħarba ta' Vassalli,[254] u mazzun għax ma jindunax li l-eroj Malti Ġanni u l-Kavallier Saint-Beuve qed jiġbdulu saqajh: "L-imsejken Mawmettan baqa' jħares lejhom miblugħ."[255] It-ton tal-Malti u l-Kavallier, it-tnejn Insara ovvjament, huwa patronizzanti u l-ilsir, li l-uniċi affarijiet li nafu fuqu huma li hu "lsir" u "Mawmettan," jidher għalkollox intellettwalment inferjuri. Anki "ż-żagħżugħ iswed" Babu tar-rumanz *Lejn ix-Xemx* ta' Bonnici, l-ilsir li l-protagonista Duminku Calleja kien ħenn għalih f'waħda mit-taqtigħat ta' fuq il-baħar,[256] huwa għalkollox sottomess għal sidu u meta l-ġifen jinqabad fil-maltemp tant jitwerwer li ma jkunx jista' jiċċaqlaq minn fejn ikun imrekken, u għalhekk huwa bniedem bla ħila, inferjuri għalkollox, minkejja li hu mgħammed, għall-baħrin li hemm fuq il-ġifen.[257] L-inferjorità tiegħu hija marbuta mal-ġens u l-kultura barranija tiegħu (aktarx Għarbija). Ir-rumanz ta' Aquilina wkoll jagħtina l-impressjoni li l-inferjorità tal-ilsir hija kulturali mhux biss għax hu "Mawmettan" iżda anki għaliex huma jinqdew proprju bir-reliġjon, bin-"nisa sbieħ li jduru bl-erwieħ it-tajba fil-ġenna ta' Mawmettu,"[258] biex jiġbdulu saqajh. Ix-xena tagħlaq bl-attitudni patronizzanti ta' Ġanni li "jiggosta" l-ilsir u Saint-Beuve li "jinġibed lejh," bħallikieku l-ilsir li kien se jegħreq kien xi tifel żgħir, u bl-għażla tagħhom li Saint-Beuve jieħu lir-raġel miegħu bħala lsir tiegħu.[259] Fix-xena tal-ħarba ta' Vassalli jidher ċar li l-ilsir huwa biss qaddej qaddief li huwa maqtugħ għalkollox mill-ġrajja importanti ta' Vassalli u mhu mistenni jgħid xejn. F'paragrafu li fih ir-rumanz jipprova jagħti identità individwali lil dan l-ilsir anonimu li nibqgħu ma nafux minn fejn hu, in-narratur eterodijeġetiku jimmaġina li l-għanja Għarbija li qed jgħanni l-ilsir Musulman fuq il-baħar kienet qed tesprimi x-xewqa kbira tiegħu li

> jarġa' jmur lejn pajjiżu ħalli jara x'sar minnhom in-nisa tiegħu u 'l uliedu. Jista' jkun ukoll li kien qed jgħanni l-għanja li għanna lill-aħħar mara nhar it-tieġ meta laqagħha f'daru fost id-daqq tat-tnabar u l-wirja tal-iġmla għoljin jibirku biex tinżel il-għarusa mgħammda.[260]

Huwa ritratt Orjentalista li minflok jagħti identità lill-ilsir ixejnu bl-isterjotipi dwar "l-Orjent" (li sal-aħħar tas-seklu 19 kien ifisser primarjament l-Indja u l-artijiet tal-Bibbja) tipiċi tal-Ewropej, sterjotipi li stħarriġhom il-kritiku postkolonjalista Edward W. Said. Għax l-Orjentaliżmu huwa stil Oċċidentali li jiddomina l-Orjent, jistrutturah mill-ġdid u għandu awtorità fuqu. *"Orientalism can be discussed and analyzed as the corporate institution for dealing with the Orient – dealing with it by making statements about it, authorizing views of it,*

describing it, by teaching it, settling it, ruling over it." Fis-seklu 19 "bniedem Orjentali," jiġifieri dak marbut mad-dinja Għarbija (u Lhudija), mas-Semiti, "kien l-ewwel u qabel kollox Orjentali, u mbagħad wara bniedem." Mill-istudju tiegħu dwar l-ilsien Semitiku, l-intellettwali influwenti Franċiż Ernest Renan, li kellu preġudizzji kbar kontra s-Semiti, jiġifieri l-Musulmani u l-Lhud,[261] għadda għal ideat paralleli dwar l-anatomija, l-istorja, l-antropoloġija, u saħansitra l-ġeoloġija. Għalhekk il-kunċett ta' "Semitiku" ma baqax jintuża biss bħala deskrizzjoni jew desinjazzjoni sempliċi, imma beda jiġi applikat għal firxa ta' ġrajjiet storiċi u politiċi biex jirriduċihom bil-mod il-mod għal nukleu li kien jeżisti qabel dawk il-ġrajjiet u jinsab fil-qalba tagħhom.

> *'Semitic' was therefore a transtemporal, transindividual category, purporting to predict every discrete act of 'Semitic' behavior on the basis of some pre-existing 'Semitic' essence, and aiming as well to intepret all aspects of human life and activity in terms of some common 'Semitic' element.'*[262]

Said jemmen li l-argument ċentrali tal-Orjentaliżmu huwa l-mit li s-Semiti ma baqgħux jiżviluppaw, *"the myth of the arrested development of the Semites."* Minn dan il-mit joħorġu miti oħrajn, bħall-fehma li s-Semiti huma l-oppost tal-Oċċidentali u, irrimedjabbilment, il-vittmi tad-dgħufija tagħhom stess.[263] Said jispjega li qabel il-Gwerra ta' Yom Kippur tal-1973 bejn l-Iżrael u bosta pajjiżi ġirien, f'rappreżentazzjonijiet popolari fil-Punent l-Għarab kienu nomadi rikbin il-ġemel, is-simbolu tal-inkompetenza u faċli biex tirbħilhom, kwalitajiet li nsibu ħjiel tagħhom fil-figura tal-ilsir Mawmettan ta' Aquilina; wara, bdew jidhru bħala nies iktar perikolużi, u f'bosta postijiet bdew jidhru *cartoons* ta' xejħ Għarbi bilwieqfa ħdejn pompa tal-petrol. Dawn l-Għarab il-ġodda kienu "Semitiċi": lil udjenza li kienet fil-biċċa l-kbira tagħha mhux Semitika, ir-rappreżentazzjoni tagħhom bi mnieħer akwilin, bil-ponta milwija 'l isfel, u ħarsa kattiva fuq wiċċ bil-mustaċċi, kienet tfakkarhom minnufih li s-"Semiti" kienu l-għerq tal-problema "tagħna" kollha. *"The transference of a popular anti-Semitic animus from a Jewish to an Arab target was made smoothly, since the figure was essentially the same."*[264] Kittieba pro-Ingliżi Maltin bħal Aquilina aktarx wirtu mingħand il-kolonjalisti Ingliżi attitudnijiet Orjentalisti li kkonfermaw uħud mill-preġudizzji li diġà kellhom bħala Kattoliċi Rumani Ewropej kontra l-Għarab/il-Musulmani u l-Lhud, għax l-Orjentaliżmu kien proġett kulturali tal-Brittaniċi (li l-Maltin ħafna drabi jsejħulhom Ingliżi) u l-Franċiżi.[265]

Fir-rumanz Aquilina juri li għandu ammirazzjoni u rispett kbir lejn il-kolonjalisti Ingliżi. Fanon isostni li *"The feeling of inferiority of the colonized*

is the correlative to the European's feeling of superiority. Let us have the courage to say it outright: It is the racist who creates his inferior."[266] Minħabba f'hekk, l-ikkolonizzati jirraġunaw li jekk iridu jkunu superjuri huma wkoll iridu jsiru jixbhu kemm jistgħu lill-kolonizzaturi tagħhom, u joħolqu ġerarkija li permezz tagħha, filwaqt li huma inferjuri għall-kolonizzaturi tagħhom, huma wkoll superjuri għal nies oħra li fil-ġerarkija soċjali u kulturali mfassla mill-kolonizzaturi jiġu taħthom. Fil-ġerarkija, ovvjament arbitrarja, jew aħjar fabbrikata, ivvintata, li rriproduċew il-Maltin ikkolonizzati mill-Ingliżi, il-Maltin kienu superjuri għal dawk li ma kinux Ewropej, li l-ġilda tagħhom kienu jarawha ftit iktar skura, li ma kinux parti mill-kultura Nisranija jew saħansitra kienu għedewwa tagħha. L-"Oħrajn" kienu kollha l-istess, imneżżgħin mill-individwalità tagħhom li tagħmilhom bnedmin, u għalhekk huma sikwit imċaħħdin minn isimhom, bħal Ġakobb u Ester (li spiss huma sempliċiment "il-Lhudi" u "l-Lhudija"), jew saħansitra bla isem, bħall-Ħalwenija. Benedict Anderson jara n-nazzjon bħala komunità politika mistħajla. In-nies li jimmaġinaw din il-komunità jarawha, minnha nfisha, bħala limitata u sovrana.[267] Hija komunità mistħajla, għax il-membri tagħha qatt mhuma se jsiru jafu lill-membri l-oħrajn, mhumiex se jisimgħu dwarhom jew jiltaqgħu magħhom, iżda fil-moħħ ta' kull wieħed u waħda minnhom hemm xbieha tal-komunjoni ta' bejniethom. Il-komunità jimmaġinawha bħala sovrana għax in-nazzjonijiet iridu l-ħelsien; u n-nazzjon jarawh bħala komunità għax dejjem jikkonċepuh bħala ħbiberija solidali, *camaraderie* profonda u orizzontali.[268] F'din il-komunità nazzjonali mistħajla tal-Maltin, kittieba bħal Aquilina donnhom ma jarawx wisq post għal Lhud li ma jħaddnux ir-reliġjon dominanti f'Malta, u għalhekk, biex jiġu aċċettati fil-komunità Maltija, il-Lhud f'*Taħt Tliet Saltniet*, rumanz "nazzjonalistiku" pereċċellenza, iridu jassimilaw ruħhom, isiru bħall-Maltin "proprja."

Meta persuna tkun trid toħloq ġerarkija kulturali, tinjora ċerti differenzi bejnek u dawk li trid timita jew titħabbeb magħhom, u tinjora wkoll ix-xebh li għandek ma' dawk li fil-ġerarkija li tkun ħloqt jiġu taħtek. Il-Maltin raw xebh bejnhom u bejn l-Ingliżi għax kienu bojod, mhux "somor" jew suwed, għax il-bjuda, kif narawha f'Mrs Flemington, kienet titqies bħala kategorija pożittiva, u għax kienu Nsara, mhux Musulmani jew Lhud. Il-Maltin kienu Ewropej bħall-Ingliżi mhux Mediterranji bħan-nies tan-Naħa ta' Fuq tal-Afrika jew it-Turkija – sikwit fit-"Tork" tal-letteratura tagħna hemm konfużjoni sħiħa mal-Għarab u n-nies tal-Afrika ta' Fuq. Il-lingwa Maltija kienet "Għarbija," veru, imma dan kien biss "episodju" minn storja remota; u l-Maltin kienu iktar

viċin tal-Afrika ta' Fuq milli tal-Gran Brittanja, veru, imma kulturalment kienu superjuri għall-ġirien tagħhom, għax kienu Nsara u Ewropej. Ġużè Chetcuti donnu jiġbor lil Aquilina fi frażi waħda meta jgħid li l-mewt tiegħu (fl-1997) kienet tfisser telfa kbira "għal Malta, għall-Malti u għall-Knisja Kattolika,"[269] tliet elementi li f'Aquilina kienu inseparabbli u li forsi jfissru l-għażliet, anki letterarji, tiegħu. Fl-1940 Aquilina kiteb li ż-żewġ kolonni tal-ħajja Maltija kienu r-rabta politika ta' Malta mal-Imperu Ingliż u "r-rabta reliġjuża ta' Malta mal-Knisja Kattolika."[270]

Ir-rappreżentazzjoni Orjentalista tal-Oħrajn tidher sew fil-figura tal-ilsira Għarbija tal-familja ta' Alessandru Habela, il-Ħalwenija, figura li tixbah f'xi aspetti lil Semita oħra, il-Lhudija Ester. Skont ir-rumanz,

> għalkemm kienet ta' ġilda samra wiċċha kien jiġbdek, l-aktar dawk iż-żewġ għajnejn suwed u dak il-fomm ċkejken li meta jitbexxaq kien bħal jarmi dawl abjad ta' snien bla mittiefsa lewn il-ħalib jaqtgħu fuq is-smurija ta' lewnha. Kienu jsibuha lil din l-ilsira bil-laqam tal-Ħalwenija, għax isimha hi kienet tilfitu sa minn ċkunitha meta tilfet il-libertà.[271]

Bħalma jagħmel bl-ilsir Mawmettan li jsalvah Ġanni mill-għarqa, ir-rumanz lil din l-Għarbija Musulmana jippatronizzaha, bħal meta jsejħilha "din il-qalb ta' anġlu."[272] Donnu ħadd mhu ħati tal-inġustizzja li saret magħha; donnu isimha u l-libertà tilfithom bħalma titlef ċavetta minħabba nuqqas ta' attenzjoni jew sfortuna. Din id-deskrizzjoni tan-narratur eterodijeġetiku, li tiftaħ bil-kelma importanti "għalkemm," tistabbilixxi li s-smurija hija kerha, u dan jikkonfermah il-fatt li De Flores jagħmel eloġju tal-għajnejn żoroq u l-idejn bojod ta' Mrs Flemington.[273] Aktarx li s-sbuħija mhux tas-soltu ta' din il-mara samra fil-fatt ġejja min-naqra "dawl abjad" li jarmu snienha, għax fil-kultura kolonjalista l-bjuda hija inevitabbilment il-kategorija superjuri.

Minkejja li Briffa jara fl-imġiba ta' Alessandru rispett lejn il-Ħalwenija, li Briffa jiddeskriviha, b'mod ftit laxk, bħala "l-qaddejja ta' bnedmin,"[274] jibqa' l-fatt li kienet ilsira bla isem u bla libertà. Huwa minnu li kellu qalbu tajba magħha, iżda huwa minnu wkoll li hu kien is-sid u hi kienet l-iskjava, u l-imġiba sottomessa tagħha tul ir-rumanz tirrifletti l-qagħda inferjuri tagħha. In-narratur japprezza l-attitudni servili tal-Ħalwenija, inkluż il-fatt li titkellem mill-inqas u ġġib ruħha bħallikieku hija obbligata lejn is-sidien tagħha. Briffa jsejjaħ lill-Barunissa Isabella u Pawlina "żewġ nisa importanti,"[275] iżda t-tfajliet u n-nisa, inklużi dawn it-tnejn u l-Ħalwenija, f'dan ir-rumanz u f'ħafna min-narrattiva Maltija ta' qabel, u f'xi każijiet anki ta' wara l-Indipendenza, huma

karattri dgħajfa u ċatti li huma ħolqien tal-kultura patrijarkali u għalhekk jgħixu fid-dell tal-għarus, tar-raġel tagħhom, jew ta' missierhom. Iżda d-dgħufija u l-inferjorità tal-Ħalwenija huma wkoll riżultat tal-fatt li hija Musulmana, bl-istess mod li r-reliġjon Lhudija titfa' dell ikrah fuq Ester. F'xena importanti li tixhed l-attitudni patronizzanti ta' Alessandru lejn il-Ħalwenija, hu "Mellsilha ħaddejha, u feraħ biha bħallikieku kienet tifla ċkejkna." Qabel ma jgħannaq lill-ilsira, "għajnejha jdemmgħu quddiem it-tjubija ta' dawn l-aħwa," Alessandru jgħannaq lil oħtu Biċe, imma f'dan il-każ m'hemm ebda ħjiel li jittratta lilha bħala tifla ċkejkna.[276] Imbagħad Alessandru jqabbad lil Biċe lill-Ħalwenija-Dolores id f'id u, b'ton li jixhed l-awtorità morali tiegħu bħala eroj u bħala raġel, jgħidilhom, bħallikieku tfal żgħar, "Inħabbu bħal aħwa."[277]

F'xena oħra n-narratur jisħaq li għall-Ħalwenija, Alessandru kien "qaddis" miexi fl-art u hi kienet tħobbu. "Issa li dak il-qaddis biesha, xtaqet tinżel quddiemu u tagħtih qima."[278] Bħal Ester, il-Ħalwenija hija tfajla sabiħa u tajba imma vulnerabbli li għandha x-xorti li sabet il-protezzjoni ta' raġel sabiħ Malti li hu patrijott u inevitabbilment Nisrani – il-patrijottiżmu Malti u l-Kattoliċiżmu jmorru id f'id, *Religio et Patria.* It-tnejn li huma jsiru jħobbu lill-protetturi tagħhom u t-tnejn jassimilaw irwieħhom fil-kultura Kattolika dominanti tas-soċjetà Maltija u l-mudell tagħhom huwa dak tal-Madonna, li fit-tradizzjoni kulturali Kattolika dominanti hija riżultat tal-kultura patrijarkali. Minkejja li r-rumanz jissuġġerixxi li l-Ħalwenija riedet lil Alessandru bħala l-maħbub tagħha, li "ż-żegħil tiegħu kien jogħġobha,"[279] u "qalbha faret bil-hena ta' mħabba bla ħtija għalih,"[280] in-narratur jgħid li hi ma kinitx tara l-imħabba tagħha lejh bħala dik ta' mara lejn il-maħbub tagħha, għax "irħiet idejha f'idejh bil-fiduċja li oħt għandha f'ħuha.[281] Dan donnu jfisser li r-rumanz lanqas jikkonċedi lil din l-Għarbija Musulmana l-ħila li tanalizza s-sentimenti tagħha stess. Għax, wara kollox,

> Għalkemm ma kinetx oħtu, kemm xtaqet hija wkoll tiddendel ma' għonqu ħalli tarah mill-qrib, tara jekk kienx jidher musfar, tbusu u tgħannqu magħha, tgħidlu kemm ħasbet fih mindu ħalliehom u kemm talbet għalih lill-Mara tal-Qalb Imniffda![282]

It-test jissuġġerixxi li d-deċiżjoni tal-Ħalwenija li ssir soru hija influwenzata, jekk mhux motivata għalkollox, mill-fatt li hi ma jistax ikollha lil Alessandru bħala l-maħbub tagħha. Meta titlaq mid-dar ta' sidtha biex tingħaqad mas-sorijiet li rathom jassistu ġuvni midrub, l-aħħar u l-uniku kliem tagħha lil Biċe, oħt il-protagonista terfgħu għall-bniedem li tħobb: "għid lil Alessandru li jien

mort għax sejħitli l-Omm tal-Qalb minfuda. Għidlu li jien nitlob għalih ħafna... ħafna..."[283] Bħall-Madonna tħoss qalbha minfuda. Il-puntini jagħtuna x'nifhmu li hi taħseb fih il-ħin kollu u b'mod speċjali ħafna. F'rumanz li nkiteb fl-istess perijodu, *Is-Salib tal-Fidda* ta' Wistin Born (1939), Rożina, bħall-Ħalwenija, tidħol soru wara li titlef lill-maħbub-protettur tagħha Xandru.

L-Assimilazzjoni Li Tagħtik Isem

Il-"fidwa" ta' Ester u l-Ħalwenija sseħħ permezz tal-konverżjoni tagħhom, jiġifieri l-assimilazzjoni tagħhom fil-kultura dominanti, u mhux tant minħabba li kienu persuni "tajbin." It-tjubija li hemm fihom, li tinkludi s-sottomissjoni tagħhom għall-kultura dominanti, tagħtihom id-dritt li jassimilaw. Il-Ħalwenija tibqa' bil-laqam sakemm tikkonverti, imbagħad tingħata saħansitra żewġ ismijiet, l-ewwel Dolores u wara Maria; Ester tibqa' "l-Lhudija" matul ir-rumanz kollu. Skont it-teoloġija Kattolika bil-magħmudija tibda ħajja ġdida, il-persuna li titgħammed tinfired mill-ħażen u tissieħeb ma' Kristu u mal-Knisja. Għaldaqstant, *"Once baptised one had to remain a Catholic all one's life. Lapsing into Judaism challenged Catholic theology and its assumption of the inferiority of Judaism to Christianity."* Frans Ciappara jgħid li l-identità tal-persuna Nisranija l-ġdida li warrbet l-imgħoddi tagħha tidher bl-aħjar mod fl-għażla ta' isem ġdid.[284]

F'Malta tas-seklu 18, dawk il-Lhud li kienu jikkonvertu għall-Kattoliċiżmu kienu jagħmlu hekk minn jeddhom, imma xorta kellhom iħabbtu wiċċhom ma' ċerta ostilità. *"If persecution existed it must be supposed that during Holy Week the Jews were well on their guard to protect themselves against some possible molestation."*[285] Ciappara jikkonkludi li l-attitudni tal-Maltin lejn il-Ġudaiżmu aktarx kienet waħda ta' disprezz.[286] Iżda lejn l-aħħar tas-seklu tmintax l-Inkwiżizzjoni, li kienet tilfet ħafna mis-saħħa politika tagħha, ma baqgħetx tagħti fastidju lil-Lhud u l-gvern kien qed jagħtihom l-appoġġ tiegħu.[287] F'osservazzjoni forsi ftit ġeneruża, Ciappara jistqarr li l-mibegħda lejn il-Lhud li kellu l-Ordni għall-bidu li ġie Malta nbidlet f'rispett reċiproku u l-gvern beda jħares in-"nazzjon" Lhudi mill-inkwiżituri.[288]

Minkejja li meta titgħammed, il-Ħalwenija tieħu l-isem ta' Dolores, in-narratur jibqa' jfakkarna li kienet "il-Ħalwenija." Hi, li minn dejjem "kien fiha għaxqa, taf iġġib ruħha," jiġifieri taġixxi skont ir-regoli tal-kultura dominanti u patrijarkali li kienet tiddiskrimina kontra l-Għarab u l-Musulmani, kontra

l-ilsiera u kontra n-nisa, taqla' l-ħelsien u fir-relazzjoni tagħha ma' Biċe ssir aktar qisha oħtha milli l-qaddejja.[289] Il-quddiesa tat-tieġ tat-tliet koppji (Alessandru u Pawlina, Ġanni u Ester, De Flores u Mrs Flemington) li tiċċelebra r-rebħa tal-Maltin u tal-Knisja Kattolika lejn l-aħħar tar-rumanz hija ddominata mil-leħen anġeliku tal-Ħalwenija, issa Soru Marija, tkanta l-Ave Marija.[290] Il-konverżjoni għall-Kattoliċiżmu fl-aħħar tagħtiha vuċi u din il-vuċi letteralment jismagħha kulħadd għax issa saret parti minn "kulħadd," jew kważi, għax it-ton tan-narratur meta jitkellem fuqha jibqa' patronizzanti: leħinha huwa "ħelu," u tistħajjilha "qaddisa ċkejkna." Tinsab "wiċċha 'l isfel, b'idejha magħqudin flimkien quddiem xofftejha jirtogħdu. Tibda tkanta fil-mument żbaljat għax m'għandhiex kontroll fuq l-emozzjonijiet tagħha u għalhekk meta tinduna wiċċha jiħmar "daqs in-nar," għajnejha jilmaw bid-dmugħ, u tbaxxi rasha. Barra minn hekk, issa li kkonvertiet "wiċċha qiegħed għall-ħlewwa ħiemda li toħroġ minn ruħ hienja."[291] Il-promozzjoni uffiċjali tagħha minn skjava Għarbija Musulmana għal qaddisa Kattolika sseħħ meta "ġriet ix-xniegħa li hi kienet anġlu taħt għamla ta' soru: u l-anġli jidhru u jgħibu, u ma tarahomx."[292]

Fir-rumanz Ester tibqa' sal-aħħar "il-Lhudija." Meta, bħala l-għarusa u l-mara futura ta' Ġanni, tkun bilwieqfa ħdejn is-sodda tal-mewt ta' Pawlu, missier Pawlina, sinjal li hija meqjusa bħala ta' ġewwa fost il-protagonisti Nsara Maltin, ir-rumanz isejħilha biss "il-Lhudija," mingħajr ma juża isimha;[293] sentejn wara għadu qed jagħmel l-istess.[294] Sal-għada tat-tieġ, ir-rumanz jibqa' jirreferi għal Ester, issa Nisranija u miżżewġa eroj Nisrani, bħala "l-Lhudija" minflok isejħilha b'isimha, u din hija l-aħħar darba li jirreferi għaliha, waqt li fis-sentenza ta' wara, l-Ingliża "*Mrs* Flemington" issa saret "*Mrs* De Flores" (enfasi miżjuda).[295] M'hemmx dubju li l-Ingliżi, il-bojod, huma l-ġens superjuri; il-Maltin jiġu warajhom, u l-Lhud u l-Għarab jinsabu fil-qiegħ. Mrs Flemington hija l-armla ta' wieħed mill-fizzjali tal-Kaptan Ball li mexxa l-forzi Brittaniċi li għenu lill-Maltin ikeċċu lill-Franċiżi fl-1800.[296] Ir-rumanz jgħidilna li kienet tmur il-knisja regolarment u għalhekk nassumu li hija Kattolika, mhux Protestanta. U forsi għalhekk ukoll ir-rumanz jinnota li "minn persunitha kienet tinqala' ħafna."[297]

Ir-rumanz donnu jagħti l-impressjoni li l-iskjavi li kienu jikkonvertu, bħall-Ħalwenija, kienu jinħelsu mill-iskjavitù, imma storikament dan mhux minnu. L-iskjava tinħeles għax tmut il-Barunissa Isabella u Alessandru l-ħanin eventwalment jiddeċiedi li jeħlisha mill-iskjavitù. Ir-riċerka turi li l-magħmudija, bħal fil-każ tal-ilsir żagħżugħ Babu ta' *Lejn ix-Xemx*, ma kinitx teħles lill-ilsiera mill-jasar. Ngħidu aħna l-ilsir mgħammed Giuseppe Manoli kienu jorbtuh bil-

ktajjen u kienu jittrattawh agħar minn Tork jew diżertur jew ribelli." Minkejja l-pressjoni li kienu jagħmlu l-inkwiżituri biex dawn l-Insara l-ġodda jinħelsu,[298] il-ħelsien qajla kien jingħata lil min jikkonverti.[299] Ciappara jgħid li fis-sekli 17 u 18 ma sabx evidenza ta' Lhud li ġegħluhom jikkonvertu għall-Kattoliċiżmu, minkejja li d-diskriminazzjoni li kien hemm kontrihom fil-liġijiet setgħet kienet maħsuba biex tħeġġiġhom jitilqu r-reliġjon tagħhom. Għax *"masters would not willingly allow their captives to receive baptism not to suffer any reduction in the price of their merchandise."* Ciappara jirreferi għall-każ ta' lsir bl-isem ta' David li hedduh li jekk jitgħammed jaqtgħulu mnieħru u widnejh barra.[300] Bejn l-1748 u l-1777, fil-Birgu tgħammdu sittax-il Lhudi u Lhudija. Jidher li l-Knisja kienet tilqa' l-magħmudija tal-Lhud b'ferħ kbir, mhux biss għax il-konverżjoni kienet meqjusa bħala s-soluzzjoni aħħarija għall-"problema tal-Lhud," imma wkoll għax kienet tħejji t-triq għat-tieni miġja ta' Kristu. Barra minn hekk, il-Lhud li kienu jsiru Nsara kienu meqjusin bħala l-aħjar eżempju għal dawk il-Lhud li kienu għadhom ma kkonvertewx. Il-magħmudija kienet okkażjoni speċjali li kienu jiċċelebrawha b'solennità u ferħ. Bħal infidili oħrajn, il-Lhud ġieli kienu jgħammduhom f'festi kbar bħall-Għid, u ġieli l-magħmudija kienet issir fil-kappella tas-Sant'Uffizzju, bl-inkwiżitur bħala l-parrinu.[301]

Il-ktieb ewlieni ta' Godfrey Wettinger dwar l-istorja tal-Lhud f'Malta fl-aħħar perijodu tal-Medjuevu jibda b'dedika lil sħabu l-Maltin u bnedmin oħra li ma jħallux kwistjonijiet marbutin mat-twemmin u l-ideoloġija jxekklu t-twemmin u l-impenn tagħhom favur il-libertà, it-tolleranza u l-fehim. Hija stqarrija li tindika li fir-relazzjonijiet tagħhom mal-Lhud, il-Maltin ħallew ir-reliġjon ixxekkilhom, u dan jidher sew, ngħidu aħna, mis-sinodi djoċesani tal-1620 u l-1647 li fihom il-kleru Nisrani ordna li l-Insara ma jkollhom ebda tip ta' kuntatt reliġjuż, soċjali, kummerċjali u sesswali mal-Musulmani u l-Lhud.[302] Biex jevita r-"reat enormi" tal-att sesswali bejn l-Insara u dawk li ma kinux Insara, fl-1658 il-Gran Mastru De Redin ħareġ proklama twila b'għadd ta' projbizzjonijiet u kastigi ħorox li fiha ordna, fost l-oħrajn, li l-Lhud u l-Musulmani ma setgħux jidħlu fid-djar tal-Maltin bl-iskuża li riedu jbigħu xi ħaġa.[303]

F'dak li jista' jitqies bħala perijodu importanti għall-komunità Lhudija, bil-preżenza ta' madwar 500 ruħ jew ftit aktar fil-Gżejjer Maltin, ir-relazzjonijiet mal-Kattoliċi Maltin ma kinux faċli. Minkejja li fis-seklu 15 u qabel il-Lhud f'Malta u Sqallija kienu ttrattati bħala ċittadini tal-bliet li fihom kienu jgħixu, Wettinger isostni li kienu membri ta' komunità *"living perpetually in conditions of political and social insecurity, surrounded by external forces it had every reason to distrust."*[304] Fit-tieni nofs tas-seklu 15, l-iktar perijodu

ddokumentat, *"Friendly intercourse between members of the two groups was suspect and strongly discouraged."* Ebda wieħed miż-żewġ gruppi ma ried li bejniethom ikun hemm relazzjonijiet sesswali u żwiġijiet. Wettinger jemmen li l-imġiba tal-Maltin u l-Għawdxin lejn il-Lhud kienet xhieda oħra tal-għamla ksenofobika tal-Kristjaneżmu tagħhom.[305] Din l-ebusija tidher fil-mod kif kienu jiġu ttrattati dawk li kienu jbiddlu r-reliġjon tagħhom. L-istoriku jemmen li ż-żewġ komunitajiet ma setgħux iddakkru wisq mill-ideat ta' xulxin għax dawk il-Lhud li kienu jsiru Nsara kienu jitqiesu bħala "klieb" u jumiljaw il-qraba tagħhom, waqt li l-Insara li jaqilbu għall-Ġudaiżmu kienu jesponu ruħhom għal reazzjonijiet ħorox, fosthom anki l-mewt.[306] Kollox ma' kollox, minkejja li għexu għal mijiet ta' snin fost il-Maltin u l-Għawdxin, il-Lhud taż-Żmien Nofsani, li aktarx ftit biss minnhom kienu *"at least moderately rich,"* ħallew impatt tassew ċkejken fuq l-abitanti Nsara Maltin.[307] Meta kienu jħabbtu wiċċhom ma' żminijiet u ċirkostanzi diffiċli, il-Lhud ta' Malta iktar kienu jfittxu l-għajnuna ta' sħabhom fi Sqallija milli tal-Insara Maltin li kienu jgħixu magħhom.[308] Fost il-poplu, il-Lhud, bil-konnessjonijiet tagħhom fil-Mediterran, kienu l-aħħar ħolqa ta' Malta mal-Għarab tal-Afrika ta' Fuq, u għalhekk, skont Wettinger, minħabba l-avvenimenti tal-1492 u minkejja li numru mhux żgħir ta' Lhud ikkonvertew, jew qalu li kkonvertew għall-Kristjaneżmu biex ma jkollhomx għalfejn jitilqu mill-Gżejjer Maltin u jitilfu l-proprjetà tagħhom,[309] Malta tilfet il-kuntatt dirett mad-dinja Għarbija.[310]

Imbagħad bejn is-seklu 16 u s-seklu 18 il-jeddijiet ċivili tal-Lhud fil-Gżejjer Maltin naqsu sew u kienu marbutin l-aktar ma' kastigi għal min isawwathom.[311] Fil-kuntest ta' dawn ir-relazzjonijiet diffiċli bejn il-Lhud u l-Kattoliċi Maltin, il-konverżjoni ta' Ester f'*Taħt Tliet Saltniet* ta' Aquilina qajla tagħti ħjiel ta' dak li kienu jiffaċċjaw dawk il-Lhud, il-*conversos*, bħal Dominicus Bezina mir-Rabat umiljat minn qassis fl-1596,[312] li kienu jaqilbu għall-Kattoliċiżmu Malti. Fil-fatt jidher li ftit li xejn kien hawn Lhud ħielsa, kif jidher li huma Ebeneżer u bintu fir-rumanz, u l-konverżjoni ta' Ester, bħal dik tal-Ħalwenija, donnha sseħħ f'vakwu kulturali u storiku, ħlief għall-fatt li l-Kattoliċi Maltin, kollha tajbin, ta' Aquilina, jilqgħu lill-membri l-ġodda tal-Knisja bil-ferħ u t-tgħanniq. Mal-komunità Lhudija Maltija ta' qabel it-tkeċċija mhux mistennija fl-1492,[313] jidher li l-Lhud tas-seklu 19 ma kellhom ebda rabta. Il-Lhud skjavi tal-Kavallieri jew tal-kursara Maltin u barranin kienu minn kull rokna tal-Mediterran u kienu jinħelsu biss billi jħallsu r-rahan huma stess jew iħallsuhulhom Lhud oħrajn barra minn Malta.[314] Ir-rumanz ta' Aquilina ma jipproblematizzax il-qagħda tal-ilsiera f'Malta, minkejja li bħala xogħol Romantiku nazzjonalistiku kellu

jkun ħafna iktar sensittiv lejn il-jeddijiet tagħhom, u mhux jippatronizzahom kif jagħmlu l-kolonizzaturi lill-ikkolonizzati. Aktarx li din il-pożizzjoni ideoloġika diskutibbli tar-rumanz li jippreżenta lilu nnifsu bħala rivoluzzjonarju imma donnu jallinja ruħu mal-poter dominanti f'Malta ta' meta nkiteb hija marbuta mal-fatt li jaċċetta b'entużjażmu l-kolonjaliżmu Ingliż u l-valuri u l-ġerarkiji tiegħu.

Purifikazzjoni

Ir-rappreżentazzjoni tal-Lhud fir-rumanzi *Is-Sigriet tal-Qrar*, *L-Iltiema* u *L-Għama ta' Lourdes* ta' Emilio Lombardi tidher li hija konsegwenza tal-ideoloġija Kattolika konservattiva u reazzjonarja li hemm f'din in-narrattiva popolari. F'dawn ir-rakkonti l-awtur ma jagħmel ebda tentattiv biex japprofondixxi l-analiżi tiegħu tas-sitwazzjonijiet li jikkrea u l-karattri tiegħu huma ċatti għalkollox. L-impressjoni li tingħata hi li l-ħeffa tal-azzjonijiet u l-moral tal-aħħar huma bil-wisq iktar importanti minn konsiderazzjonijiet oħrajn, fosthom il-ħtieġa ta' narrazzjoni stilistikament u tematikament impenjattiva. Bl-insistenza kultant ossessiva fuq il-fatt li karattru huwa "Lhudi," in-narrazzjoni ta' Lombardi sa ċertu punt tippreżenta lil-"Lhudi," għax f'dawn it-tliet rumanzi huwa dejjem raġel Lhudi, bħala rappreżentant tat-twemmin u tal-ġens tiegħu kollu. Barra minn hekk, m'hemm ebda ħjiel ta' fidwa f'dan il-karattru perfidu, kemm għax jibqa' ma jisgħobbihx tal-ħsara bla qies li jagħmel kif ukoll għax jibqa' ma jikkonvertix, bħalma jagħmlu karattri oħrajn, għall-Kattoliċiżmu. Kull wieħed minn dawn it-tliet rumanzi għandu biss karattru Lhudi wieħed li ma jiċċaqlaq xejn mill-kopjun għalkollox negattiv li jagħtih Lombardi, u li mhux ibbilanċjat minn xi karattru ieħor, ngħidu aħna dak, imqar sterjotipiku, tal-bint ħanina u tajba. F'dan il-kuntest ta' narrattiva magħluqa, Lombardi ma jagħmel ebda sforz biex jikkumbatti l-isterjotip anti-Semita tal-Lhudi li joħroġ mill-karattru ċatt ta' Ġakobb Metternich u Abram Lameth, li mhumiex għajr varjazzjonijiet tal-istess riċetta. L-impressjoni li nieħdu hi li l-identità ta' dan il-Lhudi ta' Lombardi hija ddominata mill-mibegħda tiegħu lejn il-Kattoliċi u l-Kattoliċiżmu, u li n-nuqqasijiet morali kbar tal-karattru tiegħu, li jinkludu sterjotipi anti-Semiti bħar-regħba, l-għira, l-inaffidabbiltà u l-egoiżmu, huma konsegwenza tal-fatt li jopponi b'mod aħrax il-fidi Kattolika. Il-fatt li dawn ir-rumanzi ġew stampati kemm-il darba u li r-reviżjoni kultant estensiva li saret fuqhom ma neħħiet jew taffiet xejn mill-anti-Semitiżmu (għandi nifhem

mhux intenzjonat) li hemm fihom juri li l-qarrejja Maltin ma oġġezzjonawx għar-rappreżentazzjoni tagħhom tal-Lhud, aktarx għax huwa preġudizzju li jinsab fil-kultura Kattolika tal-Maltin u l-Għawdxin u li Lombardi jartikolah u jittrasmettih mingħajr ma jirrealizza.

Fejn jidħlu l-karattri Lhud, bejn ix-xogħol ta' Lombardi u Aquilina hemm differenzi importanti, iżda ħafna mir-rappreżentazzjoni mimlija preġudizzji tal-"Lhudi" tinsab ukoll f'*Taħt Tliet Saltniet* u l-karattru kważi karikaturali ta' Ebeneżer. Aquilina joġġezzjona għad-demonizzazzjoni u l-vittimizzazzjoni tal-Lhud minħabba t-tislib ta' Kristu, iżda l-prevalenza tal-ideoloġija Kattolika ma tħallihx jiżviluppa l-karattri mhux Kattoliċi tiegħu 'l barra mill-konfini stretti tan-narrattiva profondament negattiva tal-Lhud li ħolqu sa mill-bidu l-Insara, kemm fejn tidħol ir-reliġjon kif ukoll fejn jidħlu karatteristiċi tal-imġiba tagħhom. In-narratur mikxuf ta' Aquilina ma jipproblematizzax l-ingredjenti tematiċi u ideoloġiċi ewlenin ta' dan il-preġudizzju qawwi. Jista' jkun illi kieku Aquilina kiteb dan ir-rumanz wara x-Shoah kien ikollu sensibbiltà differenti u aktar qawwija. Hawnhekk ukoll il-vojt bejn l-intenzjonijiet dikjarati tan-narratur u l-karattri u s-sitwazzjonijiet li ħoloq tista' tispjegah billi tgħid li Aquilina ma kienx konxju li l-preġudizzji anti-Semitiċi tal-kultura li trabba u trawwem fiha kienu ħerġin minnu bla ma jintebaħ.

B'mod ġenerali, il-Lhudi (raġel) li ħoloq ir-rumanz Malti tas-snin tletin tas-seklu 20 jixbah ħafna lill-bniedem Orjentali li jitkellem fuqu Edward Said: *"The Oriental is given as fixed, stable, in need of investigation, in need even of knowledge about himself. No dialectic is either desired or allowed."* It-tagħrif kollu dwar il-bniedem Orjentali jingħata mill-kittieb Orjentalista, li huwa l-għajn tal-għarfien kollu, u mill-bqija s-suġġett jibqa' bla ma jiċċaqlaq, donnu bla ma għandu ħajja tiegħu nnifsu. *"The relationship between the two is radically a matter of power [...]."*[315] Storikament il-poplu Malti ma setax ikun Orjentalista għax hu stess kien ikkolonizzat, imma ried ikun, jew ma setax jaħrab milli jkun, bħall-kolonizzaturi tiegħu. Id-demonizzazzjoni tal-Lhudi fin-narrattiva Maltija tista' titqies bħala tentattiv biex l-Insara Maltin jaffermaw ruħhom bħala komunità b'identità. *"The derogatory stance,"* jikteb Memmi dwar ir-razziżmu, *"the act of denigrating another, permits people to close ranks with each other; the identification of an external threat, whether real or imagined, restores fraternity."* Il-barranin, jew dawk li jitqiesu bħala barranin, bħal fil-każ tal-Lhud f'Malta, huma minoranza, differenti, u għalhekk jattiraw fuqhom minnufih is-suspett tan-nies ta' ġewwa u "jsiru grampuni li magħhom jistgħu jdendlu l-ansjetà kollettiva tagħhom."[316] Meta komunità

toħroġ il-ħażen 'il barra minnha billi tinkarnah f'ħaddieħor tkun qed tisseparah mis-soċjetà u tnaqqas it-theddida li hemm fih. B'dan il-mod il-komunità tista' tilgħab bil-ħażen kif trid, tamministrah, u teqirdu bin-nar u b'hekk issaffi lilha nfisha – billi taħraq lil ħaddieħor.[317] Jekk komunità ma tagħrafx id-dinamika u l-mekkaniżmi ta' dan il-proċess imnawwar imsejjes fuq id-demonizzazzjoni u fuq sterjotipi għomja tista' tilludi ruħha li dak li qed twettaq huwa proċess tassew purifikattiv, liberatorju, waqt li fil-fatt ikun falz daqs l-isterjotipi li fuqhom tibni l-preġudizzji tagħha.

Noti

1 F'Novembru tal-2007, grupp ta' studenti tal-Liġi ċċelebraw il-gradwazzjoni tagħhom fis-sala fejn ħadu l-lawrija billi kantaw strofa li kienet tinkludi l-vers trijonfali, "Nagħmlu flus iktar mil-Lhud" – jidher li ħadd ma skandalizza ruħu b'dan il-kumment anti-Semitista fl-ogħla istituzzjoni edukattiva ta' Malta.

2 Léon Poliakov, *Les Juifs et notre histoire* (Pariġi: Flammarion, 1973) 11.

3 Poliakov 11-12.

4 Albert Memmi, *Racism*, trans. Steve Martinot (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000) 74. Memmi jsejħilha *"collective self-affirmation."*

5 Joseph Aquilina, *A Comparative Dictionary of Maltese Proverbs* (Malta: Royal University of Malta, 1972) 531.

6 Godfrey Wettinger, *The Jews of Malta in the Late Middle Ages* (Malta: Midsea, 1985) 3.

7 Din qalha lil Michael Grech ċertu Raymond Micallef in-Nasser. Korrispondenza elettronika ma' Michael Grech tas-16.i.2009.

8 Alfred P. Farrugia, korrispondenza elettronika tat-8.i.2009.

9 Uri Avnery, "Anti-Semitism Q & A," ZNET, January 20, 2004. Moqri fis-26.i.2009. http://www.zmag.org/znet/viewArticle/9198.

10 Avnery, "Anti-Semitism Q & A," ZNET, January 20, 2004. Moqri fis-26.i.2009. http://www.zmag.org/znet/viewArticle/9198.

11 Alessandro Aruffo, *La Chiesa e gli ebrei. Da Costantino alla Shoah* (Ruma: Datanews, 1998) 19. Cesare Mannucci, *Antisemitismo e ideologia cristiana sugli Ebrei* (Milan: Unicopli, 1982) 83-119, jagħti kronoloġija tal-anti-Semitiżmu fil-pajjiżi Nsara.

12 Aruffo 8.
13 Aruffo 19.
14 Aruffo 9.
15 Aruffo 10.
16 Aruffo 11.
17 Attilio Milano, *Storia degli ebrei in Italia* (Torino: Einaudi, 1992) 296, ikkwotat minn Aruffo 56.
18 Aruffo 14.
19 Aruffo 20.
20 Aruffo 20.
21 Poliakov 14.
22 Poliakov 13.
23 Aruffo 81.
24 Manwel Magri, *Ħrejjef Missirijietna*, edizzjoni kritika ta' Ġorġ Mifsud Chircop (Malta: PEG, 1994) 172.
25 Magri 172.
26 Wettinger, *The Jews of Malta*, 145.
27 Aline P'nina Tayar, *How Shall We Sing? A Mediterranean Journey Through a Jewish Family* (Sydney: Picador, 2000) 3.
28 Tayar 6.
29 Avnery, "On the Wrong Side," 24.1.09. Moqri fil-25.i.2009. http://zope.gush-shalom.org/home/en/channels/avnery/1232853498/
30 Tayar 56.
31 Tayar 7.
32 Tayar 7. *"These were people who felt at home in a variety of cultures and languages. Not thinking of themselves in terms of nationality, they were true cosmopolitans."*
33 Tayar 60-61.
34 Carmel Cassar, *Witchcraft, Sorcery and the Inquisition. A Study of Cultural Values in Early Modern Malta* (Malta: Mireva, 1996) 63.
35 Wettinger, *The Jews of Malta*, 150 u Tayar 58.
36 Frans Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews in Seventeenth-and Eighteenth-Century Malta," f'A. Prosperi (ed.), *Le Inquisizioni Cristiane e gli Ebrei* (Ruma: Accademia Nazionale dei Lincei, 2003) 457.
37 Cassar, *Witchcraft, Sorcery and the Inquisition* 93-96. Ara wkoll Giovanni Bonello, "Freedom of Expression under the Grand Masters," *Histories of Malta. Reflections and Rejections*, vol. 5 (Malta: Fondazzjoni Patrimonju Malti, 2004) 29-56.
38 Tayar 66.

39 Bonello 32.

40 Bonello 39-41.

41 Bonello 44.

42 Bonello 44.

43 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 452.

44 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 453.

45 Carmel Vassallo, *Corsairing to Commerce. Maltese Merchants in XVIII Century Spain* (Malta: Malta University Publishers, 1997) 156.

46 Wettinger, *Slavery in the Islands of Malta and Gozo ca. 1000-1812* (Malta: PEG, 2002) 40.

47 Ciappara, *Society and the Inquisition in Early Modern Malta* (Malta: PEG, 2001) 199.

48 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 453.

49 Ciappara, *Society and the Inquisition* 199. Dwar l-għadd tal-Lhud f'Malta fis-seklu 15 ara Wettinger, *The Jews of Malta*, 7-9.

50 Ciappara, *Society and the Inquisition* 200.

51 Ciappara, *Society and the Inquisition* 202.

52 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 455.

53 Vassallo 79.

54 Ciappara, *Society and the Inquisition* 200-01. Fuq il-bejgħ mill-iskjavi Lhud fit-toroq tal-bliet u l-irħula Maltin, ara Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 453.

55 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 455.

56 Alexander Bonnici, "Maltese History under the Hospitallers in the light of Inquisition Documents," f'Victor Mallia-Milanes, (ed.) *Hospitaller Malta 1530-1798* (Malta: Mireva, 1993) 341.

57 Vassallo 270.

58 Joseph F. Grima, *Malta u Franza 1798-1800* (Malta: PIN, 2006) 97.

59 Aruffo 59.

60 Tayar 64.

61 Tayar 64.

62 Tayar 65.

63 Tayar 65.

64 Tayar 66.

65 Tayar 67.

66 Tayar 43. *"Most were middle-class. Some were poor."*

67 Tayar 67.

68 Tayar 52.

69 Tayar 53.

70 Tayar 54.

71 Rob. Mifsud Bonnici, *Midinbin. Ġrajja ta' Żmien il-Fidwa* (Malta: The New Art Press, 1937) 28.

72 Mifsud Bonnici 166.

73 Mifsud Bonnici 170.

74 Mifsud Bonnici 218.

75 Mifsud Bonnici 228.

76 Luret Cutajar, *Ben Jeħuża* (Malta: Mireva, 2001) 162.

77 Mifsud Bonnici 228-29.

78 Alfred Degabriele, "Kelmtejn dwar l-Awtur," f'Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx* (Malta: KKM, 1974) 6. Eventwalment ir-rumanz ħareġ bħala faxxikli ma' *Il-Berqa* fl-1958 u bħala ktieb fl-1974. Ġużè Chetcuti, "Pijunier fil-Ġlieda għall-Ilsien Malti," f'Ġużè Bonnici, *Ħelsien* (Malta: Dipartiment tat-Tagħrif, Partit tal-Ħaddiema, 1985) 3. Chetcuti jgħid li kien hu li ttajpjah għal Bonnici – fil-fatt kien ittajpja wkoll ir-rumanz ta' Aquilina. Chetcuti, *Ħbiebi, l-Awturi Maltin*, 134.

79 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx,* 19.

80 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 16, 17.

81 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 100.

82 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 101.

83 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 20.

84 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 73.

85 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 71.

86 Val V. Barbara, *Min Kienu. Tagħrif fuq il-Persuni Li Jissemmew fil-Bibbja* (Malta: Media Centre, 1997) 39.

87 Wettinger, *The Jews of Malta*, 148.

88 J. Tromp, Book review of "*'Caught in the Act,' Walking on the Sea, and the Release of Barabbas Revisited*" by R. D. Aus., *Journal for the Study of Judaism: In the Persian Hellenistic & Roman Period*, Feb 2000, Vol. 31, no. 1. Moqri fl-4.ii.2009. http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=3&hid=12&sid=7ae2adf0-8b0f-4e12-9167-e8e282917 8e5%40sessionmgr8&bdata=JmxvZ2lucGFnZT1Mb2dpbi5hc3Amc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN =4161059.

89 Oliver Friggieri, *Fjuri Li Ma Jinxfux* (Malta: KKM 2008) 69.

90 Il-kelma "stigma" jużaha Oliver Friggieri fir-rakkont dwar "Barabba" fi *Stejjer għal Qabel Jidlam* (Malta: PEG, 1990) 81. F'korrispondenza elettronika tat-30.i.2009, Friggieri jistqarr li "l-isem Barabba għandu stigma marbuta miegħu, għal raġuni ovvja."

91 Dan ir-rumanz ġie ppubblikat f'Settembru tal-1937. Ġużè Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti* (Malta: KKM, 1974) 93-94.

92 Dawn jinkludu, *Anġli tan-Niket* ta' Ġino Muscat Azzopardi, *Leli ta' Ħaż-Żgħir* ta' Ġużè Ellul Mercer, *Il-Qawwa tal-Imħabba* ta' Ġużè Bonnici, *Triq id-Dejqa Nru. 13* ta' Ivo Muscat Azzopardi, u l-kotba tal-poeżiji *Nirien* ta' Karmenu Vassallo u *Il-Jien u Lil Hinn Minnu* ta' Dun Karm. Mario Cassar, *Storja tal-Ilsien u tal-Letteratura Maltija. Kronoloġija Selettiva* (Malta: Għaqda tal-Malti, Università, 2002) 14.

93 Ġużè Chetcuti, *Ħbiebi, l-Awturi Maltin. Ġrajja Awtobijografika fuq il-Letteratura Maltija* (Malta: PEG, 1998) 136. Dawn il-kummenti huma meħudin minn kitba ta' Chetcuti dwar dan ir-rumanz li kienet dehret f'*Leħen il-Malti* ta' Nov. 1938.

94 Charles Briffa, "Ir-Rumanz Storiku f'Idejn Aquilina," f'Ġużè Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet* (Malta: KKM, 2003) 30-31.

95 Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti*, 97.

96 Seamus Deane, "Introduction," f'Terry Eagleton, Fredric Jameson u Edward W. Said, *Nationalism, Colonialism and Literature* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1990) 7.

97 Chinua Achebe, *Home and Exile* (New York: Oxford University Press, 2000) 33-34.

98 Achebe 35.

99 Achebe 41.

100 Gulia 270.

101 Oliver Friggieri, "Riforma ta' '*Tliet Saltniet*'," f'Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti* 274. Dan l-istudju deher għall-ewwel darba fi Friggieri, *Ir-Ruħ fil-Kelma*, 1973.

102 Cassar Pullicino 118.

103 Ġużè Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet* (Malta: A. C. Aquilina, 1978) Kap. XII, 102.

104 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 374.

105 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XII, 102.

106 Henry Frendo, *Storja ta' Malta. Żmien l-Ingliżi — Is-Seklu Dsatax*, vol. 3 (Malta: KKM, 2004) 33.

107 Frendo 33. Il-popolazzjoni f'Malta fl-1813 kienet ta' 116,000 ruħ (Frendo 52).

108 Frendo 52.

109 Barbara 214. "Xmuni, il-Fariżew, minn Magdala," jidher l-ewwel darba fir-rumanz ta' Rob. Mifsud Bonnici, *Midinbin*, f'paġna 166.

110 Aquilina, *Mal-Kordi tal-Arpa*. Nru speċjali ta' *Leħen il-Malti*. Għadd 17 (1972) 2.

111 Emilio Lombardi, *Is-Sigriet tal-Qrar*, il-ħames ed., ta' Salvinu Lombardi (Malta: PEG, 2000) 47.

112 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XII, 103.

113 Ġużè Cutayar, *Stħajjiltni Malti ta' Ġewwa. Memorji ta' Tuneż* (Malta: Malta University Press, 2009) 50.

114 David Shasha, korrispondenza elettronika, 25.i.2009. Moqri fil-25.i.2009.

115 St. Augustine, *City of God, Book* XVIII, Chapter 46. Moqri fil-25.i.2009. http://people.bu.edu/dklepper/RN470/augustine_jews.html.

116 Poliakov 15.

117 "Imma bis-saħħa tal-ħtija tagħhom waslet is-salvazzjoni għand il-Pagani biex il-Lhud tiġihom l-għira għalihom." [Rum. 11:11] Moqri fis-26.i.2009. http://www.ndgp.info/forza9/contributions/others/bibbjamalti/L-ITTRA%20LIR-RUMANI.doc Saydon jistaqsi b'mod retoriku: "Jekk in-nuqqas ta' twemmin tal-Lhud safa ta' ġid għall-Pagani, kemm aktar jisfa ta' ġid it-twemmin tagħhom ilkoll?" *Bibbja Saydon. It-Testment il-Ġdid.* Trad. u noti ta' Pietru Pawl Saydon (Malta: Soċjetà tad-Duttrina Nisranija, M.U.S.E.U.M.,1977) 422.

118 Aruffo 19.

119 St. Augustine, *City of God, Book* XVIII, Chapter 46. Moqri fil-25.i.2009. http://people.bu.edu/dklepper/RN470/augustine_jews.html

120 Memmi 53.

121 Memmi 73.

122 Aruffo 19.

123 Mannucci 54.

124 Minn Ernest Renan, *Oeuvres complètes*, 8: 156, ikkwotat f'Edward W. Said, *Orientalism. Western Conceptions of the Orient* (London: Penguin, 1995) 149.

125 Said 142.

126 Said 141.

127 Said 98-99.

128 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 105.

129 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 106.

130 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXVIII, 352.

131 Gulia 272. Fid-daħla tiegħu għar-rumanz, Sir Walter Scott, *Ivanhoe*, editjat b'daħla u noti minn Ian Duncan (Oxford: Oxford University Press 1998) xiv, Duncan jgħid li *"Scott was perhaps the most influential author in the cultural formation of a modern British nationalism that occupies this period,"* il-bidu tas-seklu 19.

132 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 6.

133 Briffa, "Ir-Rumanz Storiku f'Idejn Aquilina," 16-17.

134 Scott u Duncan xxii.

135 Scott u Duncan xxii.

136 Scott u Duncan 128.

137 Scott u Duncan xxiii.

138 *"In the virulently male world of Ivanhoe, Jews are reviled and persecuted."* http://books.google.com.mt/books?id=2tePRVLlkcsC&hl=en.

139 L-identifikazzjoni tal-Lhud mal-klieb issir aktar minn 10 darbiet fir-rumanz.

140 Scott u Duncan 63.

141 Scott u Duncan, xxiii.

142 Scott u Duncan, xxiii.

143 Scott u Duncan, xxvi. *"More Christian than the Christians themselves, who are united in nothing but their anti-semitism, the Jewess diminishes the English future from which she is shut out."*

144 Ngħidu aħna, fil-ħarġa nru. 2, Vol. IV, 1970, tal-*Journal of the Faculty of Arts*, Aquilina, bħala l-editur, ippubblika artiklu ta' Peter Paul Grech dwar "The Jew of Malta and the Myth of the Machiavellian Knave."

145 Anna Beskin, "From *Jew* to Nun: Abigail in Marlowe's *The Jew of Malta*," in *Explicator*; Spring 2007, Vol. 65, no. 3, 133-136. Moqri fl-4.ii.2009. http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=2&sid=05c06305-31d8-43ee-b617-cdfaae560c86%40sessionmgr8.

146 Xin-li Zhao, "Abigail, a silenced woman: A feminist reading of Abigail," in *US-China Foreign Language*, Vol. 5, no. 5, p75-78, May 2007 (Serial no.44). Moqri fl-4.ii.2009. http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=10&hid=120&sid=f82f8005-dc39-4b26-b3a4-d35af60c3295%40sessionmgr3.

147 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 106.

148 *Bibbja Saydon* 1045. Skont Barbara 78, Ester "indaħlet għall-poplu quddiem is-sultan u ħelsitu mill-qerda."

149 http://www.biblegateway.com/resources/dictionaries/dict_meaning.php?source=1&wid=T0001254. Dħalt f'das-sit fil-21.x.2008.

150 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 106.

151 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 107.

152 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 458.

153 http://www.biblegateway.com/resources/dictionaries/dict_meaning.php?source=1&wid=T0001118

154 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 107.

155 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 108.

156 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 109.

157 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 110.

158 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, ir-raba' ed. riveduta (Malta: PEG, 2004) 49.

159 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 109.
160 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XX, 183.
161 Wettinger, *The Jews of Malta*, 28.
162 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XX, 184.
163 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 72.
164 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XX, 185.
165 "Liġi Ġdida tan-Nazi kontra Żwiġijiet mal-Lhud," *Il-Berqa*, 19.vii.1935.
166 "Jews and Catholics," *The Times of Malta*, 17.viii.1935.
167 Aruffo, 7.
168 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXIX, 269.
169 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXIX, 269. Ara wkoll Kap. XXXIV, 316: "[Ġanni] Jiftakar ix-xofftejn ta' dak il-wiċċ jitbexxqu kemm kemm biex jiżżuh ħajr talli qegħdilha tajjeb max-xagħar il-faxxa safra – il-għelm ta' għajb nisilha."
170 Vassallo 156.
171 Aruffo 56-57. Dwar il-faxxa, jew ir-*"rotella"* ħamra, li mbagħad fi żmien il-Kavallieri saret safra, ara Wettinger, *The Jews of Malta*, 28 u 33, nota 122.
172 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 318.
173 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXVIII, 352.
174 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 318, 319. F'Kap. XXXVIII, p. 352, minkejja li issa nafu li se tiżżewweġ lil Ġanni u tinsab bilwieqfa ħdejn is-sodda tal-mewt ta' Pawlu, missier Pawlina, u għaldaqstant hija meqjusa bħala ta' ġewwa fost il-protagonisti Nsara Maltin, ir-rumanz għadu qed isejħilha "l-Lhudija." L-istess f'Kap. XL, p. 367. Anki meta tikkonverti u eventwalment tiżżewweġ, hemm mument meta r-rumanz, f'Kap. XL, p. 376, jirreferi għaliha bħala "l-Lhudija."
175 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 319.
176 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 109.
177 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XVII, 148.
178 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 319.
179 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 315.
180 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 317.
181 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 316.
182 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 317.
183 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXVIII, 352.
184 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 369.
185 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIV, 315.
186 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 114.
187 Wettinger, *Slavery in the Islands of Malta and Gozo*, 331-332.

188 Ara, fost l-oħrajn, "Aħbarijiet fil-Qosor," *Il-Berqa*, 7.viii.1935; "Il-Persekuzzjoni tal-Lhud u l-Kattoliċi fil-Ġermanja," *Il-Berqa*," 16.viii.1935; u "Anti Jewish Legislation. Mixed Marriages Forbidden," *Times of Malta*, 16.ix.1935.

189 "German Jews for Palestine," *Times of Malta*, 20.iv.1933.

190 "L-Emigrati Lhud fil-Palestina," *Il-Berqa*, 27.xii.1934.

191 Tayar 53.

192 "Jewish Colony in Ecuador," *Times of Malta*, 18.ix.1935.

193 "Jews boycott German goods," *Times of Malta*, 13.ix.1935.

194 "40,000 Jews. Who will not buy any German goods," *Times of Malta*, 15.ii.1934

195 "Il-Lhud fit-Turkija. L-ordni tat-tkeċċija ma ġietx mifhuma tajjeb," *Il-Berqa*, 9.vii.1934; u "3000 Lhud Jaħarbu minn Istanbul," *Il-Berqa*, 16.vii.1934.

196 Joe Felice Pace, intervista bit-telefown, il-Ġimgħa, 2.xi.2007.

197 Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti*, 107.

198 Aquilina, "Għadna Kolonjali?" *Leħen il-Malti*, 1967 (Għadd 12), stampat mill-ġdid f'*Madwar il-Ħajja. Id-Disa' Ġabra ta' Xandir lill-Poplu* (Malta: Union Press, 1977) 111.

199 Aquilina, *Mal-Kordi tal-Arpa*, 5.

200 Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti*, 141.

201 Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti*, 158, 159.

202 Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti*, 170.

203 Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti*, 162.

204 Joseph P. Borg, Storja tal-Għaqda tal-Malti (Università). 3.i.2009. http://www.ghaqdatalmalti.org/dahla/Malti.html.

205 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XII, 96.

206 Aquilina, "Il-Bniedem Magna," *Leħen il-Malti* ta' April-Ġunju, 1946 (Għadd 182-184).

207 Herbert Ganado jirrakkonta ġrajja li tidher rappreżentattiva tas-sentiment anti-Semita f'Malta u li seħħet meta kien internat f'Sant'Agata, ir-Rabat, fl-1940. Uħud mill-internati Maltin jeħduha kontra erba' Lhud Awstrijaċi fosthom, li kellhom jaħarbu minn pajjiżhom u jgħajruhom li kienu dawk li "sallbu lil Kristu." F'silta oħra ambjentata fl-Uganda fl-1942 isemmi sterjotip ieħor dwar il-Lhud: "Jgħidulek li l-Lhud jieħdu kollox f'idejhom."

208 Alfred P. Farrugia, korrispondenza elettronika tat-8.i.2009.

209 Charles Arrigo Book Club, *L-Agħma ta' Lourdes* (Malta: Valletta Publishing, 1985). L-isem ta' Emilio Lombardi ma jidher imkien f'din l-edizzjoni, donnu r-rumanz ma kitbu ħadd.

210 "Fost dawn ir-rakkonti nsibu *L-Għama ta' Lourdes*, *Is-Sigriet tal-Qrar*, *L-Iltiema*, *Tgħallaq u Baqa' Ħaj*, li għadhom jiftakruhom ħafna Maltin, għaliex inqraw

diversi drabi fuq il-mezzi tax-xandir." 2.i.2009. http://www.emiliolombardi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=14. Fuq il-qoxra ta' wara tal-edizzjoni ta' *L-Agħma ta' Lourdes* tal-1985, Charles Arrigo jgħid li qara dan ir-rumanz fuq ir-radju.

211 Briffa 20.

212 Michael J. Schiavone u Louis J. Scerri, *Maltese Biographies of the Twentieth Century* (Malta: PIN, 1997) 22. Charles Briffa kiteb in-nota dwar Joseph Aquilina.

213 Friggieri, "Spunti għal Stħarriġ Tematiku ta' *Taħt Tliet Saltniet*," fi Friggieri, *Saġġi Kritiċi* (Malta: Aquilina, 1979) 67-8.

214 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 8. F'p. 268 ir-rumanz jiddeskrivihom bħala "kotba pornografiċi"

215 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 36. F'p. 59 huwa deskritt ukoll bħala "bniedem twil, b'daqna ħamranija u par mustaċċi fuq xufftejh."

216 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 7.

217 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 20. (F'dan il-passaġġ fl-edizzjoni tal-1985, p. 18, il-kelma "Iżraelita" ma tintużax). Din il-kelma tintuża wkoll f'Kap 10, p. 50. (Fl-edizzjoni tal-1985, p. 40, flok il-kelma Iżraelita tintuża "Lhudi.") Fit-tieni edizzjoni, dik tal-1958, f'p. 41 tintuża l-istess kelma, "Iżraelita."

218 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 20.

219 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 253.

220 Lombardi, *Is-Sigriet tal-Qrar*, 13. Ara wkoll Emilio Lombardi, *L-Iltiema*, it-tielet edizzjoni, ta' Salvino Lombardi (Malta: PEG, 2000) 12: "Il-Lhudi, Abram Lameth, kien il-kap tal-kumpanija tal-'Miżerabbli' u kien jobgħod għall-mewt lill-qassisin u dawk li jżommu magħhom."

221 Lombardi, *Is-Sigriet tal-Qrar*, 146.

222 Lombardi, *L-Iltiema*, 133.

223 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 7.

224 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 21.

225 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 251.

226 Minn Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 95 'il quddiem.

227 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 39.

228 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 292.

229 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 255.

230 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 52.

231 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 39.

232 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 38.

233 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 135.

234 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 157. L-istess aġġettivi negattivi jintużaw minn Lombardi biex jiddeskrivu lil-Lhudi Abram Lameth f'*Is-Sigriet tal-Qrar* u *L-Iltiema*.
235 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 111. Fuq dal-punt ara wkoll p. 113.
236 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 113.
237 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 109.
238 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 117.
239 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 18.
240 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 22.
241 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 40.
242 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 141.
243 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 117.
244 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 203.
245 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 185.
246 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 171.
247 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 192: "U dan mhux biżżejjed Rebekka, hemm bżonn li qabel iż-żwieġ tagħna int issir Kattolika bħali."
248 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 191.
249 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 208.
250 Mt. 27, 5. Il-ktieb tal-Atti tal-Appostli (1, 18) jirrakkonta t-tmiem ta' Ġuda b'mod differenti: "Issa dan Ġuda kien xtara għalqa bil-qligħ inġust tiegħu; u hemm waqa' għal rasu, inqasam minn nofsu u ħarġulu msarnu kollha." Mhux tmiem sabiħ lanqas.
251 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 296.
252 Lombardi, *L-Għama ta' Lourdes*, 298.
253 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXI.
254 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXI, 187 u 189.
255 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. VI, 46.
256 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 55.
257 Ġużè Bonnici, *Lejn ix-Xemx*, 108.
258 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. VI, 46.
259 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. VI, 47.
260 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXI, 189.
261 Said 363.
262 Said 231.
263 Said 307.
264 Said 286.

265 Said 4.

266 Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks*, trans. Charles Lam Markmann (London: Pluto Press, 1986) 93.

267 Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, 2nd ed. (London and New York: Verso, 1991), 6.

268 Smith, 132.

269 Chetcuti 168.

270 Cassar Pullicino, *Aquilina u l-Malti* 169.

271 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. IX, 70.

272 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XVIII, 162.

273 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 370.

274 Briffa, "Ir-Rumanz Storiku f'Idejn Aquilina," 29.

275 Briffa, "Ir-Rumanz Storiku f'Idejn Aquilina," 27.

276 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXVI, 239.

277 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXVI, 240.

278 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXI, 195.

279 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 110.

280 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 375.

281 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XIII, 110.

282 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXVI, 239.

283 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXVII, 348.

284 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 460.

285 Ciappara, *Society and the Inquisition*, 203. Il-persekuzzjoni tal-Lhud f'Malta fil-Ġimgħa Mqaddsa tissemma wkoll fi żminijiet oħrajn, bħal fl-aħħar tas-seklu 15. Wettinger, *The Jews of Malta*, 59 u 84.

286 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 469. *"Disdain must have characterised the attitude of the inhabitants towards Judaism [...]."*

287 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 469.

288 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 470.

289 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXIII - XXXIV, 310.

290 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 374-75.

291 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 375.

292 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 376.

293 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XXXVIII, 352.

294 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 367.

295 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 376.

296 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, Kap. XL, 369.

297 Aquilina, *Taħt Tliet Saltniet*, 370.
298 Ciappara, *Society and the Inquisition*, 215-216.
299 Wettinger, *Slavery in the Islands of Malta and Gozo*, 464-465.
300 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 458.
301 Ciappara, "The Roman Inquisition and the Jews," 459.
302 Wettinger, *Slavery in the Islands of Malta and Gozo*, 451.
303 Wettinger, *Slavery in the Islands of Malta and Gozo*, 519.
304 Wettinger, *The Jews of Malta*, 67.
305 Wettinger, *The Jews of Malta*, 150.
306 Wettinger, *The Jews of Malta*, 149-150.
307 Wettinger, *The Jews of Malta*, 148.
308 Wettinger, *The Jews of Malta*, 28.
309 Wettinger, *The Jews of Malta*, 3.
310 Wettinger, *The Jews of Malta*, 149.
311 Wettinger, *The Jews of Malta*, 15.
312 Wettinger, *The Jews of Malta*, 138-139.
313 Ara Wettinger, *The Jews of Malta*, 116-117.
314 Wettinger, *The Jews of Malta*, 144.
315 Said 308.
316 Memmi 63-64.
317 Memmi 64.